

ШЫН

НИИТИЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эглээн

№ 31 (17168)

2006 чылдың
МАРТ 28,
вторник

Номерни парлагже
дужааганы:

график езугаар – 21.00,
херек кырында – 23.00
Садар өртээ – 4 рубль.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.Д. Ооржактың соңгукчуларга

КЫЙГЫРЬЫ

Хүндүлүг соңгукчулар!
Бо чылдың март 25-те неделя хуусаалыг сургакчылаашкындан эеп келдим. Россияны делегацияның составына Кыдатта Россияны Чылын айтканының езугулаага киржип, ийи улуг күрүнениң аразынга ийи талаалыг харылзааларны сайзырадырының талазы-биле 30 ажыг дугуржулгаларга ат салганының херечизи болдум. Россияның Президентизи В.В. Путинниң ат-алдарының кайы хире улуунга, делегей ниитилежилгезинде, ооң иштинде Кыдатта бистиң чуртувустун ат-алдарының кайы хире өскенинге база катап шынзыктым. Россия Федерациязының Күрүнө чөвүлелиниң өөредилге хөгжүлдизиниң айтырыгларының талазы-биле ажылдык кириштим. Москвага республиканың айтырыгларын шийтирилээр талазы-биле оон-даа өске долу хемчээлдиг ажил-херекчи ужуражылгалар болгулаан.

Тывага чедип келгеш, өйлеп-өйлеп үнер парлагга парламент чүүлдерден Хоойлужудулга палатазы чурттуң Президентизинге кыйгырыг хүлээп алганын билип алдым. 13 депутаттын ук эгелээшкени ниитилелге улуг чугаа-соотту болдурган. Ындыг болганда, республиканың баштыкы, ында политиктиг турму чоруктуң хандырылганы дээш харысалгалыг кижилер болганымда, ук айтырыгга хамаарыштыр бодумнуң үзел-бодалымны илередир деп шийтирилдим.

Бирээде. Депутат азы оларның бөлүү, ниитизи-биле Палата азы чурттуң кандыг-бир хамаатызы кижилерге чагырганың кандыг-даа деңгелде кандыг-даа айтырыг талазы-биле өргүдөл-кыйгырыг кириер конститушчу эргелиг. Бодунуң үзел-бодалын хостуу-биле илередири - ол дээрге демократияның принциптиг. Ол дээрге, бистинде демократия бар дээни-дир. Ооң-биле чергелештир, Палатаның кыйгырыгын ооң бодунуң Регламентизин хажытпайн кылган турар ужурлуг. Чазактың чонга кыйгырыгында ооң дугайында чугаалап турар. Республиканың прокуратуразы болгаш суд органнары бөлүк депутаттарның кыйгырыгының хоойлужудулга дүүшкөн үнелеп көргөш, чоокку үеде бодунуң шийтирин үндүрер.

Бичелдейниң хир-чамныг политиктиг оюнунга киржиринден ойталаан болгаш оларга Хоойлужудулга палатазының удуртулганының сыгааны ыят чок, бужар чүүлүнге шийтирилиң-биле удурланып, хуралдаар залдан үнүп чоруй барган 8 депутаттың дидиминге болгаш принципалдыыңга сеткилим ханызындан таар-

зындым.

«Чаңгыс эптиг Россия» партиязының Тывада регионалдыг салбырының политиктиг чөвүлелиниң секретары Зоя Юрьевна Доржуга принципалдыг партийжи туружу дээш база «парламент фракциязы» деп адаттынып турар бөлүгөл болгаш ооң медеглели «Чаңгыс эптиг Россия» партиязының Тывада регионалдыг салбырына кандыг-даа хамаарылга чок деп чигези-биле илереткени дээш өөрүп четтирип тур мен.

Коллективтерниң хуралдарына, массалыг информация чепсектеринге, бот-боттарының аразында чугаа-соотка-даа оюнжу-бичелдейжи бөлүгүлелериниң аажыгаларын буруу шапкан бүгү кижилерге өөрүп четтирдим.

Ийиде. Чурттуң Президентизинге кыйгырыг дээш ол 13 депутатты чемелзэн ажык бар бе? Чемелзэн ажык чок деп бодаар мен. Ук базымны Тываның хөгжүлдизинде ийи сыр удур угланышкынарның 15 чыл үргүлчүлзэн политиктиг демиселиниң ээлчеглиг чалгыы кылдыр билзе чогуур. Ол дугайын чаңгыс эвес удаа чугаалап келген мен, хүндүлүг соңгукчулар. Ындыг болганда ук айтырыгга база катап доктаган ажык чок деп бодаар мен. Бичелдейниң бо удаагы аажыгалының кол соругдалы - В.М. Оюнунуң политиктиг депшилгезинге хөлчөк былчак улуг секти салыры.

Хамыктың эгезинде-ле, кажан Бичелдей «Чаңгыс эптиг Россия» депутаттарының партийжи даңзызынче кирбейн барганда-ла база ажыл чок арткаш, Хоойлужудулга палатазынче Улуг-Хем кожундан депширтип эгелээнде-ле, а В.М. Оюн ооң аайындан эртпейн, аңаа удур бодунуң чаңгысклассчызын ужур эдерип удурланыкчы кылдыр салгандала, Бичелдей дээрзи Парламенттике бодунуң соңгукчуларының эрге-ажыын бодал ажилдаар дээш эвес, а эрге-чагыргаже орукту арыглаар болгаш ол оруктан бодунуң келир өйдө удурланыкчыларын чок кылып дээш шургуп турары билдинип келген турган. Хоойлужудулга палатазының бир кезек депутаттары аңаа ам-на шынзыкканы чугаажок. Палата бөгүн 1997 чылгы майыктың «бичелдейжи» парламентизиниң үлегер-хевиринче хуула берген.

В.М. Оюнунуң сеткилимден кээргээр-дир мен. Канчаарга-даа, мен ону ажылче хүлээп ап: баштай экономика сайыдынга, оон Чазак Даргазының бирги оралакчызынга томуйлап, сөөлүндө улуг бергедээшкенин-биле аңаа Хоойлужудулга палатазының Даргазы

апаарына дуздалаштым. Кажан ол, бодунуң ээлчээнде, парламентиже Бичелдейниң киреринге дузалашканда, парламентиниң иштинде чажыт оюнга Оюн ойнадып алып, чоокку үеде Хоойлужудулга палатазы «бичелдейжи» апаар дээрзинге айыылынышкын меңээ тыттып келген.

Харалаан, мээң айыылынышкынарным шын болган. Оюн кажар болгаш кара сеткилдиг Бичелдейниң - чүгле политикага эвес, а амыдыралга безин арыг сеткилдиг эвес, сагыш-сеткилинде ыдыктыг чүзү-даа артпаан кижиниң тура-соруунуң чөпшүл күүседикчизи апарды. Оюндан Бичелдей ону бир Комитеттен өскезинче шилчидерин негээрге - ооң негелделери Пушкинниң сурагыл тоолунда ышкаш күүсеттинип турар. Бюджет талазы-биле комитеттин даргазы болур күзел аңаа тыттып келирге, Оюн Палатаның регламентизин солуп, ук албандужаалга Бичелдейниң кандидатуразын сессияга боду саналдап кириген. Чүгле харын эңгиин депутаттар боттарының бадылаашкынары-биле Бичелдейниң комитет даргазы болурун болдурбаан. Палатаның аппаратының штат санын болгаш ооң бюджет чарыгдалдарын каш катап өстүрерин Бичелдей сүмелзэрге, Оюн ону күүседип турар. Палатаже келгениниң соон дарый Бичелдей Сибирь федералдыг округче чагааларның, медеглелдерниң, хол-чиптиң, чаргы-чаалының дузазы-биле Чазакка удур бүгү талаалыг шаап халдаашкыны организааанда, Оюн ону база күүсеткен. Бичелдей Оюнга республикага партийжи тургузушкуну дарый чорударын сүмелзэрге, Хоойлужудулга палатазының Аппаратының удуртукчузу В.Б. Ховалыгның баштааны «Төрзөн чурт» деп Бүгү-Россия партиязының регионалдыг салбырынга, В.Ш. Оюнунуң удуртканы пенсионерлер партиязынга болгаш өске-даа политиктиг күштерге дуздалашып эгелзэн.

Ол-бо чылдаганнарның ужуң К.А. Бичелдейниң салдарына алыскан, В.В. Путинниң адынга кыйгырыгыга ат салган арткан 11 кижини база кээргээр-дир мен.

Үште. Хоойлужудулга палатазының Даргазының албан-дужаалыгына киргеш, улам депшип ажылдаарының эгезинде Оюн орук белдири шилилгелиг турган. Чазак-биле кадды тургузушкун орукту бодунуң чоруй бе азы - Бичелдей, Конвиз болгаш ооң «Риск-информ» солунунуң (а ону бакка сурагажаан олигарх Б.А. Березовский акшаландырып турар болгай) мурнунга дис кырынга олуруп - удур туржуушкун орук-

биле баар бе.

Оюн ийиги орукту шилип алган. Баштай ол билдирпейн чоруп тур мен деп бодаан, ынчалзажок ук орукке базып кирипкенин база бичелдейжи-конвизчи оппозиция-биле холбажы бергенин шупту билер апарган. Россия Федерациязының субъектилериниң губернаторларының кандидатураларын боду тус чер парламентилеринге киригеш бадыладыр деп инициативаны Президент үндүргөн болгаш чогуур хоойлуну хүлээп алганда ол чүве мырыңай көскү апарган. Бир эвес губернаторларны дорт соңгууру хевээр арткан болза, Оюн демги ол орукке баспайн баар чадавас турган.

Дөртте. Политикага дуржулга чогу, дидир-дидир дээр хол чугааны херек кырында боттук чүүлден ылгап билбези Оюнну хайга таварыштырган. Бичелдей ону баспакче аппаратының бөгүн ол билип эгелзэн. Сибирь федералдыг округтуң дузазы-биле ону Ооржактың орунга республика Баштыңына томуйлаптар деп чыл бурунга дидирлеп үндүргөн хол-чугаа хөлүн эрттир үрүпкениң ышкаш чарлып чаштай берген. Россия Федерациязының Президентизиниң СФО-да бүрүн эргелиг төлээзиниң Аппаратының бедик мергештиг специалистери - чурттуң Президентизиниң төлээлекчилери ажилдап турар, олар политиканы болгаш кадрларны сайгарып билер, регионнарда эргелел-башкарылгалыг дээрзин ол билип каан. Бүгүдө билдингир депутаттар бөлүгүлжези ам Новосибирскиже шоолуг чагаа-бижи чорутпастаан.

Чурттуң Президентизиниң Администрациязынга кордалдар чедишикин чок болган. Президентиниң Администрациясында бистиң республикавыты харылаар куратор албан-ажыл аайы-биле эптиг-эвилең болганын, Бичелдейни болгаш өске-даа депутаттары хүлээп ап, оларның бодал-саналдарын дыңнап турарын олар бисти чоок көрүп, тооп турар-дыр деп биле берген.

Олар чүдек-бужар хову-биле, чагаалары, «тоолдары»-биле специалистерни бүзүредип апкан бис деп бодай бергенер, а ол бүгүнү чинги-биле хынаптар, мегезин туруп буруу шааптар болгаш чогуур түңнелдерни үндүрүптер деп чүвени олар утпуканнар. Тывада Путинге удур оппозицияда турар политиктиг күштер-биле, бети дээрге «Родинаның» девискээр салбыры-биле «куспактажып» турарының дугайында аңаа Президентиниң Администрациязы бичин чемелел

кылырга, Оюн аажок-ла хомудап бергедзэн.

Моон-даа чүве үнмес-тир дээш, бистиң «шын дилекчилеривис» «Чаңгыс эптиг Россия» партиязының удуртулгазынга четкенер. С.К. Шойгу Бичелдейни «Чаңгыс эптиг Россияның» партийжи даңзызынче кирип алган деп дидир-дидирни аанайтан чаңы-биле тарадып эгелзэнер. База-ла ээлчеглиг меге. Бужар оюнунче Сергей Күжүгетовичини хаара тыртар дивзэн болза эки тургандыр ийин. Бистиң чаңгыс черчуртувустуң арыг адын кым-даа бужартадыр болдурбас бис. 1999 чылда Курдманый соңгудаларына чамдык политиктиг күштерниң ыйышкыны-биле «Чаңгыс эптиң» даңзызын езугаар эрте бергени бөгүн-даа Шойгу Бичелдейге бүзүрел турарын херечилевейн турар. Бичелдейге болгаш Оюнга мен сагындырып каайн: байдал өскерилген болдур эвеспе, дээржилер. Ам болур соңгудаларга 24 кандидатуралыг партийжи даңзыны «Чаңгыс эптиг Россияже» салган силерниң холчивиңер база силерниң чүдек чагааларыңар тургуспас. Ону «Чаңгыс эптиг Россия» партияның девискээр салбырының санының болгаш шынарының талазы-биле силерниң ылап кылган ажил-херектериниң барымдаалап, тургузушкун талазы-биле ажылыңарны база экономикага, социал адырга болгаш республикага политиктиг туруштуг чорукка силерниң салган боттук үлүүнени барымдаалап тургузар, а ол бүгүнү ук партияның мында 5,5 муң кежигүннери үнелеп, деңзилеп көөр болдур эвеспе.

Силерниң партияның девискээр салбырының мурнунга чашпаалап турарыңарның сорулгазы билдингир. Ол 80-90 кежигүннерлиг бичин бөлүктөн хей муң кижилги политиктиг күш апарган. Ооң бут кырынга туруп кээринге дуздалашып турганым дээш чоргаараар мен. Партия кежигүннериниң эң хей кези - янзы-бүрү нацияларның салым-чаянын, ажилгыр кижилери. Ооң хей-хей активчилери мээң соңгудла мурнунда программаны чүүлдүгүнүп турган штаб кежигүннери болуп турдулар. Чогум-на ынчангаш девискээр салбырыңдан коргуп, янзы-бүрү политиктиг күштер аразында «хары ултка хей станокка ажилдаар» партийжи Бичелдейниң аргалары-биле ол-бо чайгылып чоруп турар силер. Чогум-на «Чаңгыс эптиг Россия» кежигүннерин деткзэн күш, Президент В.В. Путинни ийи удаа деткзэн күш бүзүрелдиг тиилел-

(Уланчызы 2-ги арында).

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.Д. Ооржактың соңгукчуларга

КЫЙГЫРЫЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

гени чедип алып дээрзин Бичелдей билип турар деп манаан ажыы чок. А бистиң парламентида «Чаңгыс эпиг Россияның» деп адаттыңан фракция амыдыралдан хоорлу берген, ол партийжи адын чүгле политиктиг демиселдин шырынмазы кылдыр ажыглап турар.

Албан езузу-биле алырга, Тыва парламентинин депутат хуусаазы бо чылдың июнь 2-де доостур, ыңчалза-даа тус чер соңгудаларын чаңгыс хүнде эрттирериниң дугайында чурттуң хоойлузунга дүүштүр 4 ай узадып каан. Депутаттар боданып, арткан үеде чон дээш дүн-хүн чок ажылдап тургаш, тургузушкунуну оруу-биле чораан болза эки. Олшын орук болур ийк. Ыңчалза-даа Бичелдей биле Оюнун бөлүгелжилгези өске орукту – Чазакка удур туржуушкунун, республикага политиктиг байдалды божаңнадырының оруун шилип алган. Олар бо чылдың октябрьда республиканың Конституциязын эде көөрүнүн дугайында референдумну эрттирер деп айтырыгы тургузуп турар, чаңгыс палаталыг парламентини тургузар база Улуг Хуралга соңгудаларны келир чылдың мартта эрттирер деп. Ынчап турбуже, Хоойлужудулга палатазының, Оюнун бодунун хууда кызымаа-биле Конституция комиссиязының дугайында хоойлу амга чедир хүлээп алдынмаан, ол чүүл бистиң Конституциявысты

федералдыг хоойлужудулгага дүүштүр арганы бербейн турар, а төлевилелди мээң киригенимден бээр чыл ажа берген. Москвага бистиң «конституция реформаторларывыстың» оралдажышы кыннарынга ойтур шавышкынны берген, чүге дээрге республиканың ийи палаталыг парламентинин федералдыг төптүн чөпшээржилгези-биле тургускан – чаңгыс палаталыг парламентини эвээш саныйг кижилер холунга ап «шимчени берип» болурунга харыы кылдыр. 1993-1997 чылдарда ышкаш, ыңчан чаңгыс палаталыг парламентини Бичелдей колдуунда «хуужудуп» алган турду. Ийиги палатаны деңзигүрүлгү болзун дээш тургускан. Бичелдей, Конвиз олар чеже-даа удурланза, келир Улуг Хуралга соңгудалар бо чылдың октябрьда эртер. Чаа Улуг Хурал, Оюнун болгаш Бичелдейниң салдарындан адырлып, кедизинде чаңгыс палаталыг парламент дугайында айтырыгы көдүрүп болур.

Хүндүлүг соңгукчулар! Хоойлужудулга палатазының 13 депутаты чурттуң Президентизинге кыйгыры Президентинин Администрациязынче болгаш чурттуң удуртулганың оларның үш ажыг чыл иштинде адрестеп келгени мооң мурнундагы кыйгырыгыларынга, чагааларыга болгаш хоп медээлеринге дег шак-ла ыңдыг харыыны алырлар. Бичелдей, Оюн, Конвиз болгаш Березовский олар 1937 чылда эвес, а XXI векте

чурттап турарывысты уткан хевирлиг-дирлер. Россия ам феодалдыг нояннар чурту эвес-ле болгай, а чаа үе-биле бурунгар депшилгесайзыралдыг болгаш чурттуң хамааты сагып турарын хайгаарал турар органнар база бар. Ынчангаш республиканың Баштыңының эрге-дужаалындан мээң эрте-даа, орай-даа халажырымны силер шиттирлөөс силер, дээргилер. Ол айтырыгы – чон, мээң соңгукчуларым, шиттирлээр, ону чурттуң Президентизи шиттирлээр. Чаа парламентинин составын соңгууру дээш соңгудалар мурнунун демисели республикада херек кырында эгелей берген бо үеде республика Баштыңының бүрүн эргелерин Президент кажан-даа эрте соксатпас деп чүвени чугаалаарга-даа ол силерниң медресилерге дөмей-ле четпес хире.

Улуг чурттуң хамаатызы кижилер болганымда, хоойлуга дүүшпес кандыг-даа семээшкннерден идегелдиг камгалаттынган мен. Эрге-дужаалга мээң турар хуусаамга хамаарыштыр алып чүве болза, бүгү күш-ажылы амыдыралымда чонга соңгудуп келген мен дээрзин депутат М.К. Доржукайга чугаалаайн. Улус депу-

татарының көдээ болгаш район Советтеринин депутаты бооп чордум, автономнуг республиканың — үш удаа, Россияның улус депутаты, Федерация Чөвүленинниң кежигүчү болгаш депутаты, республиканың Баштыңыга үш удаа соңгуттурдум. Соңгудаларның үе-чада бүрүзүнде болгаш хүн бүрүнүн ажыл-херезинге чон база чурттуң эрге-чагырга органы мени хынап турар. Барык 15 чыл дургузунда «сарыг» парлагадан мээң кырымче нүгүл, меге коргунчуг болган тудум, ооң пропагандисчи салдары күштүг болур дээр Геббельстиң принциби-биле хир-чамны төп келген Бичелдей биле Конвиз дээргилерге көөрдө, мен бодумнуң шынныымга бүзүрээр мен.

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттуларым, ээлчеглиг соңгудалар мурнунун күткүшкүннеринге алыскан херээ чок дээрзин түннелинде чугаалаксаан ийк мен. Шынның болгаш чөптүг чоруктуң күжүнүгү бүзүрүп, оожум бооп, чурттуң Президентизинин мерген угааныңга бүзүрээр херек. Меңээ хамаарыштыр чугаалаар болза, мен бөгүнде көңүс оожум мен. Чүге дизе, шын мээң таламда. Бола бичелдейжи-оюнчу-конвизиң бөлүгелжилге республиканың Баштыңынче дөрт дугаар удаа кирер деп турар мен бе дээрзин безин менден сонуургап айтырбаанар. Олар мээң чок черимге — мээң артымга меңээ удур хоп-меңе пропаганданы өөскүт-

кеннер. Маңаа бир чажытты ажыдай: удавас соңгудалар болгай, ыңчангаш мээң коман-дамның кежигүннери турган В.М. Оюн болгаш депутаттар мээң-биле сүмележи келирлер боор деп бодап турган мен. Келир үеде политиктиг күштерни таарыштыр тургузарының айтырыын, республиканың келир үеде удуртучузуңуң дугайын, а черле ыңчангаш бистиң тыва чоннуң келир үезинге хамаарыштыр чугаалажыр боор деп бодап турган мен. Мээң ол идегелим шынзыттынмайн барды. Улуг Хуралдың 124 депутатындан 13 кижилиг улуг эвес бөлүк меңээ удур политиктиг дайынның оруун шилип алганнар-дыр. Мен ону хүлээп ап тур мен.

Чаа парламент дээш демиселди эгелеп тура, ону кылып ужурга таварыштым. Бодунуң чонунга бердинген оолдар, кыстардан тургустунган, ооң чаартынган состав дээш. Улуг россияңки чоннарның өг-бүлезинге бистиң чонувустуң ат-алдарын бедидери дээш. Авыяастыг кижилер парламенттиже эртпес дээрзинге идегеп болур силер, мээң эргим чаңгыс чер-чурттуларым. Болушкуннар силерниң биле бистиң бодап турарывыс сценарий-биле болур. Бичелдей, Оюн, Конвиз олар соңгудалар мурнунда хемени чая соп, республиканы 90 чылдарның эгезинин сандарашкыннычче ээлдирип шыдавастар-даа. Тиилелге бистиң болур.

Чоннун сөзү күштүг

ӨСКЭЭРТЕН ААС-КЕЖИК ДИЛЭЭРИ ЧОВАНЧЫГ

Бистер, Ак-Довурак хоорайның чону, Россия Федерациязының регионнарында болгаш Тыва Республикада чаартылгаларны, өскерлишкннерни өөренип көрүп, эки талаже угланышкыннары эскерип көрүп тур бис. Тус чер бот-башкарылганың ийи деңгелдег системаның кончуг нарын ажылын болгаш национал төлевилелдерни амыдыралга боттандырар дээш Ак-Довурак хоорайның чагырга чери Чазакбиле демниг ажылдап, хуралдар эрттирип, национал төлевилелдерни сайгарып, семинарларны эрттиргилээн.

Чазактан, ямылардан келгилээ талээр чоннун амыдыралчы арга-сүмелерин база шүгүмчүлелдиг айтырылганын хүлээп ап тургаш, тус черлерниң онзагай байдалдарын барымдаалаан чогуур харыыларны берип, чонбиле эп-чөптүг, быжыг харылзаазын үспейн ажылдап турлар. Ооң ачызында Чазактың салып турар сорулгаларын чон боттарының талазындан эчизинге чедир билип, ооң күөселдезинге калбаа-биле киржи эгелээнин көрүп тур бис. Ынчангаш бистер, бөдүүн кижилер, амы-хууваста Чазактың ажылын деткип, чөпсүнүп, бо берге үеде амыдырап-чурттаары чүгээртеп, ажы-төлдүн келир үези чырыткылыг болурунга бүзүрөл тыптып болурунун дугайында сайгарылганы кылып турар бис.

Республиканың социал-экономикиг хөгжүлдөзүнүн хевирлери хэй болгаш күөселдези берге болуру билдингир. Частырылгардаа туруп болур. Амыдыралда дең-дески чүве кайда боор. Үргүлчү эдип чазап тургаш, эки

түннелдерге келир болгай. Дээди органның чыңгыс аай, деңге хөделип турган болза, ажыл-херек бүдүнгүр боор ийк. 1990 чылдан эгелеп, шүгүмчүлээр дээди орган тыптып келгенин көрүп тур бис. Хоойлужудулга палатазының даргазы В. М. Оюнун машинабалгады чок эвес, ол кезек депутаттарын эдертип алгаш, Чазактың кылып чорудуп турары ажылы ышкаш, республиканың кожуун, хоорайларын кезип, кылып турар ажыл-үүлезин тайылбырлап, чыл санында отчедун берип, шүгүмчүлел турар чүүлдерин чонга тайылбырлап турганын дыңнаван бис. Чондан хоорук боорга, дээди органывыстың республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдөзүнүн кирип турар ажылын орта билбес бис. Соңгукчуларының негелделеринге кичээнгейлиг, оларның эргелерин камгалап, амыдырап-чурттаарында дузалыг, кызымаккай, чону дээш ажылдап чоруур депутаттарывысты чок деп болбас. Ынчалза-даа регионнар баштыңнарын соңгууру РФ-тин

Президентизинден хамаарылгалыг апарга, политик депутаттарывыс Москва хоорайже, Сибирь Федералдыг округче хомудал чагааларны чорудуп, аячорук кылып туруп бергенерин кайгап тур бис. Өскөн-төрээн черлиг улус, бактаар арга ажыглап, өскээртен улуг аас-кежик дилээри чованчыг болбас бе? Кожуун, хоорайларның солуннарын дүжүрүп кааптарга, ажыл-агыйга шартаразынның болганын депутаттарывыс билер ирги бе? Ам-даа бергедеп тур бис.

Тыва Республиканың бюджет, акша-хөреңгизин дашкаартан башкарыын Россия Чазаандан дилеп чоруп турган депутаттары кажан-даа деткивес бис. Национал чогаарал кымга-даа турар ужурлуг. Ону кайда-даа хоруваан. Ам база бир сагыш-сеткиливис саргып чоруур айтырывыс — политик депутаттарывыстың чарылбас кезээ апарган «Риск» солун дугайында болбазыкпе. Тыва Республиканың хоозурап, сандарап калганының дугайында соксаал чокка ол чырыдып турар. Национал артык байдалын ажыглап, РФ-тен дотация ап турарывыстың дугайында бир солунда безин каш-даа черде бижип каан боор. Харын-даа ону Конвизтин холундан ап-чип турган ышкаш сагындырар. Чазакта, ямыларда, бүгү албан черлеринде шупту угааны четпес улус ажылдап турарын база тыва чоннун төрүмелинден

кылыктыын айтып, өгбелеривис алдан-маадырлары бактап, төөгүвүсче безин халдап турар кайгамчык-ла улус. Республика чонунун соңгуп алган хүндүлүг, чону дээш тура-сорукутг, уйгудыш чок ажылдап чоруур Чазак Даргазының аал-оранындан эгелээш, эмнеттинмес аарыын сурап, ову-хевириниң карикатуразы ол солуннук каасталгазы апарган. Сөөлүг үеде мырыңай, чаш уруун көгүткен ие кижилер ышкаш, Чазак Даргазының эрге-дужаалындан дүжүп бээрин негезэн ажык чагаазын номчааш, кижизивес чииртим дорамчалалды көрдүвүс. Чон аразынга национал чөрүлдээлдер тургузар сорулга-биле үй-балай уткалыг бижиштер чогааткаш, чуруктар тырттыргаш, херимнерге азып, солунга үндүрүп каарга, суг кижилер сөөгү чештинер.

Тыва кижинин дүжүнгө-даа кирбес чүүл, боо-чепсектиг Россияже халдааш, ооң составындан үнүп, Моолга каттыжып болурунун дугайында база бижиш каар чорду. Аңнаар боо безин тыппайн чорбис. «Риск» солунда бижиш турар чүүлдер чеже-даа хоозун меге, хоп-нүгүл болза, ол РФ-тин составында турар биче-буурай чоннун бүгү чуртка ат-алдарын кудудалдып, аныяктарның улуг хоорайларга эртем-билиг чедип алырын кызгадап, ажы-төл кижизидилгезинге багай салдарын чедирип боору көстүп тур. Кара туразында чаңнап, ниити сагыш-сеткил хоо-

зурамынче албадап турлар. Тыва кижилерниң чөпшүл, оожум байдалын көрүп, язы-сөөк ылгаар чорукту тургузуп, национал артык чоруун ажыглап турарлары шагдала билдингир болгай. «Риск» солунун «болчукчу», «камгалакчы» болуп алгаш улус элдээртир чоруу база көскү. Ол солундан элдээрткен кижилер «аас-кежик» алырын манап чоруурлар. «Риск» солун чүгле Чазактың дүжүрерин эвес, ниити Тываның буураашкынын күзеп турары көстүп тур. Эрге-дужаал дээш чөрүлдээ кежээлеп, хоп-чип, бактаашкыннар эрин ажып турар апарды.

Россияның социал-экономиктиг хөгжүлдөзүнүн көдүрердизе, ниити күженишкннер херек. Шаптыктап турар кижилерниң ажыы чок.

Эргим Тыва Республиканың чону!

Ат-алдарлыг кижилер, кожуун, хоорайлар чагырыкчылары, хей-ниити ажылдакчылары, башкылар, эмчилер, бөдүүн иштиң кижилери, партиялар удуртукчулары тус черлерге ажык чугааны чорудуп, үстүнде бижиттинген чидиг айтырылгарга хамаарыштыр санал-сүмелеринерни манап артывыс.

Хүндүлел-биле,
Ак-Довурак хоорай округунун чурттакчыларындан.

Тыва Республиканың бүгү соңгукчуларынга КЫЙГЫРЫГ

2006 чылдың март 22-де Тыва Республиканың Улуг Хуралының – парламентаризиниң Хоойлужудулга палатазының (моон ыңай – Хоойлужудулга палатазы) 22 депутат киришкен сессия хуралы болуп эрткен.

Палатаның ол хуралының 32-ги айтырыгы кылдыр «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Россия Федерациязының Президентизи В.В. Путинге кыйгырыын хүлээп алырының дугайында» Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының доктаалының төлевилелиниң дугайында айтырыг кирген турган.

Хүн чурумунун бо айтырыгының талазы-биле материалдар коштунмаан болганын барымдаалаш, Комитет даргазы депутат Б.Б. Монгуш Хоойлужудулга палатазының удуртулганын болгаш Аппарат ажилдакчыларындан кыйгырыгының сөзүглелиниң боду кайыл деп каш-даа катап айтырган, а Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Улуг Хуралда бүрүн эргелиг төлээзи А.И. Очур Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Регламентизинин (моон ыңай – Регламент) 75 чүүлү хажытынып турар деп чемелел сагындырыгы кылган болгаш ол документи-лерни кирип кээрин саналдаан, чүге дээрже олар-биле баш бурунгаар таныжар, чүнүң дугайында чугаа чоруп турарын база ол айтырыгны хүн чурумунга киригени дүрүм езугаар чөптүг бе дээрзин депутаттар билер уjurлуг.

Ол саналды депутаттар В.С. Орус-оол, Б.Б. Монгуш деткээ. Хоойлужудулга палатазының Даргазы В.М. Оюн документи-лерни өй-шаанда кирип кээр дээш кандыгдаа хемчег албаан. Чүгле 32-ги айтырыгы чугаалажыр мурнунда, Россия Федерациязының Президентизинге Хоойлужудулга палатазының Кыйгырыын чугаалажып эгелээринге чедир 2-3 минута артык турда, ук кыйгырыгының сөзүглелиниң берген. Регламентинин 40 чүүлүн хажыдып, айтырыгны чугаалажып көөрү-биле сөстү депутаттарга бербез, ынчангаш удурланышкынның демдээ кылдыр депутаттарның чамдызы хуралдаар залдан үнүп чоруй барган. Хуралдаар залга 14 депутат арткан, ол «ийе» дээн 13 бадылаашкы-биле ол кыйгырыгы деткээ.

Бис, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттары, эрге-чагырганың эң демократтыг адырында ооң удуртулганы, чамдык депутаттар-биле баш удур дугуржуп алгаш, чүдек-бужар оюн кылып, политиктиг кризистин тыптырынча база республикада социал-экономиктиг байдалды божаңадырынча угланган илейти-ле кедизи чок айтырыгларны кажар арга-биле көдүрүп, эрртирип алырын оралдажып турарына килеңнеп тур бис. Бистиң санал-оналывысты олар барымдаалап көөр деп бодавайнда турганы шупту чүведен билдинип турар, а В. Путинге кыйгырыг дугайында айтырыгны олар, ортаакы чүс чылдар үезинде сүлчээр ышкаш, бүдүү үндүрүп келген-нер. Ындыг арга-методтар демократтыг ниитилелге канчап-даа турар уjur чок.

Ооң кадында, Регламентинин 49 чүүлүн езугаар чугаалажып турар айтырыг талазы-биле санал-

дарны Хоойлужудулга палатазының шиитпири-биле соксадып болур, а херек кырында ол айтырыгны сессияга чугаалажыры-биле даргалаан кижилер тургуспаан.

Регламентинин 66 чүүлүн езугаар Хоойлужудулга палатазының доктаатынган саны деп чүүлү Тыва Республиканың Конституциязы-биле доктаадып тургускан депутаттар саны деп билзе чогуур – 32 депутат.

Регламентинин 67 чүүлүн езугаар Хоойлужудулга палатазының шиитпирилер, бир эвес Федералдыг хоойлуда өске чүүл доктаатынмаан болза, Хоойлужудулга палатазының соңгуттурган депутаттарының санындан хөй кезиниң бадылаашкынар-биле хүлээп алдынар.

Дүрүм сагылдазын езугаар чугаалажыр айтырыглар талазы-биле шиитпирилер, бир эвес бо Регламент-биле өске чурум көрдүмдөөн болза, Хоойлужудулга палатазының хуралда олуржуп турар депутаттарының санындан хөй кезиниң бадылаашкынар-биле хүлээп алдынар, доктаалдар хүлээп албайн протокол езугаар долдуртунар болгаш хуралдың протоколунга демдеглеттинер. Дүрүм сагылдазын езугаар чугаалажыр айтырыгларга дараазында айтырыглар хамааржыр:

- хурал үезинде чапсарлаарының, хуралдаар үени узадырының азы хуралды көжүреринин дугайында;

- чүве чугаалап саналдаарына немелде үени бээринин дугайында;

- хоойлу төлевилелиниң алыс утказына хамаарышкан айтырыгларга харылаарына үени узадырының дугайында;

- хуралга чалаттырганнарга сөс бээринин дугайында;

- чугаалажып турар айтырыг талазы-биле саналдарны көжүреринин азы соксадырының дугайында;

- чогуур комитеттерге азы комиссияларга көөр кылдыр айтырыгының дамчыдарының дугайында; чугаалажышкын чокка бадылаарының дугайында;

- бадылаашкыннар чорударының аргазын өскерттир дугайында; саналдаарының ээлчез өскерттиринин дугайында;

- немелде бүрүткелди чорударының дугайында; бадылаашкынарны катап санаарының дугайында;

- хүн чурумунун айтырыгларын көөрүнүн ээлчез өскерттиринин дугайында;

- хүн чурумунун чугаалажып көрдүмдөөн айтырыгының эглиринин дугайында;

- хүн чурумунун өске айтырыгының шилчиринин дугайында; айтырыгының көөрүн дараазында хуралче көжүреринин дугайында;

- бадылаашкынарны чорудар арга дугайында;

- чугаалажып турар айтырыг талазы-биле катап бадылаашкынарны чорудар дугайында;

- хүн чурумунун сайгарып көргөн айтырыгының катап эглиринин дугайында;

- кандидаттарның чаңгыс даңгы-биле чаңгыс удаа бадылаарының дугайында;

- Хоойлужудулга палатазының депутаттарына сессияның хуралының чоруп турарының дуга-

- йында медээ бээрин чөпшээрээринин дугайында;

- илеткелчинин келбээни-биле холбаштыр айтырыгы сайгарылгандан уштурунун дугайында; айтырыгы чугаалажып көөрүн Хоойлужудулга палатазының чоруп турар хуралының өске үезинче көжүреринин дугайында.

- Регламентинин 76 чүүлүн езугаар Хоойлужудулга палатазының доктаалының төлевилелини Тыва Республиканың Чазаның Даргазы, Төлээлекчилер палатазы, Хоойлужудулга палатазының депутаттары, Хоойлужудулга палатазының комитеттери болгаш комиссиялары, Тыва Республиканың Чазан, төлээлекчилеринин тус чер Хуралдары, а ол ышкаш Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, Тыва Республиканың Конституция суду, Тыва Республиканың Арбитраж суду харылап турар айтырыгларын талазы-биле кириген бооп болур.

- Бо нормада сессияга чугаалажып көөрү-биле доктаалдар төлевилелдерин кирип болур кижилеринин болгаш черлеринин даңгызын долзуу-биле тодараткан. Политиктиг партияларның депутат фракциялары бо эрге-хоойлу харылзааларының субъектилер болбас болгаш «Чаңгыс эпитг Россия» политиктиг партияның фракциязының адындан Кыйгырыгы сессияга чугаалажып көөрү-биле киригени Регламентини хажытканы болур.

- Бо норманың 3 пунктузунда көрдүнгени мындыг: Хоойлужудулга палатазының доктаал төлевилелини **чугаалажып көрүп турар үезде** ол Хоойлужудулга палатазының соңгуттурган депутаттарының санындан хөйүнүң бадылаашкынар-биле долзуу-биле азы үндезини кылдыр хүлээп алдынган бооп болур. Бир эвес Хоойлужудулга палатазының депутаттары, чок болза **өске-даа хоойлу саналдап кирир эргелиг субъектилер** Хоойлужудулга палатазының доктаалының төлевилелине бижимел эдилгелер кирирени **негеп турар болза**, ол үндезин кылдыр хүлээп алдынар. Хоойлужудулга палатазының доктаал төлевилелине кириртинген бижимел эдилгелер чугаалажышкыны болгаш бадылаашкыны эрткен турар уjurлуг. Ооң сөөлүндө Хоойлужудулга палатазының доктаалы долзуу-биле хүлээп алдынар.

- Бадылаашкын бетинде сөс бээрин билеп турган турбуже, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының төлээлекчилеринге бо норманы хажыдып, сөстү бербез. Хоойлужудулга палатазының спикери депутаттарның хөй кезинге сөс бербейн, чүве чугаалаарын күзөөн кижилерни шуптузун дыңнап албайн, маргылдаалыг, «политикажыткан» кыйгырыг төлевилелини бадылаашкыны киригеш, бистиң эргелеривисти база черле бүгү-ниити хүлээп алдынган нормаларны эң каржызы-биле үрөөн.

- Ооң-биле кады Регламентинин 75 чүүлүн езугаар янзы-бүрү билдиришкыннерни, кыйгырыгларны болгаш парламент айтырыгларын бир янзы арга-биле хүлээп алыр. Бо норманың 2 пунктузун езугаар «Хоойлужудулга палатазы билдиришкыннерни, кыйгырыглар-

- ны болгаш парламент айтырыгларын депутаттарның доктаатынган санындан хөйүнүң бадылаашкынар-биле хүлээп алыр эргелиг, оларны Хоойлужудулга палатазының доктаалы-биле белеткеп кылыр. Билдиришкыннер, кыйгырыглар азы парламент айтырыглары сөзүглели-биле катай Хоойлужудулга палатазының доктаалдар төлевилелдерин Хоойлужудулга палатазының хуралдаарының мурнунда 3 хонуктан орайтатпайн, Хоойлужудулга палатазының Чөвүлелине кирирер.

- Бо таварылгада чугаа Хоойлужудулга палатазының доктаалын хүлээп алырының дугайында эвес, а Хоойлужудулга палатазының кыйгырыгының дугайында болуп турар, ону доктаал ышкаш бадылаашкыны кирирбес, а чүгле палатаның доктаалы-биле беткезир.

- Хоойлужудулга палатазы бо таварылгада Регламентинин үстүндө айыттынган негелделерин каржызы-биле үрөөн деп санап турар бис. 17 бадылаашкын-биле хүлээп алдынар уjurлуг кыйгырыг чүгле 13 бадылаашкын-биле хүлээп алдынган, депутаттар палатаның удуртукчуларының тайылбырындан соора медээ алган: кыйгырыгы хүлээп алырынга 13 бадылаашкын четчир деп, а ол дээрже соңгуттурган депутаттарга хамаарышкан, херек кырында депутаттарның доктааткан санын хөйүнүң бадылаашкыны херек турган. Бадылаашкын үезинде залга чүгле 14 депутат турган, оларны В.М. Оюн санап алган, мынчап кээрде палатаның хуралы кворум чок турда кандыг-даа шиитпири хүлээп алдыр эрге чок турган.

- Оон аңгыда В.М. Оюн Регламентинин 67 чүүлүнүн негелделерин хажыдып, чижээлээрже, хуралды чапсарладыр азы дараазыне көжүрер дугайында негелделерни үрөп, депутаттарның чүүлдүгүнүң азы чүүлдүгүнмөй турарын доктааткан чурум езугаар тодаратпайн база хүн чурумунга кириген айтырыгларны шуптузун чугаалаштырбайн, чаңгыс бодунуң шиитпирилээни-биле

Т.Б. КУУЛАР,
Эртем, өөредилге, культура, өг-бүле болгаш аныктар политиказының талазы-биле комитет даргазы.

М.К. КУУЛАР,
Кыдыкы Соңгу чүк районнарының болгаш аңаа деңнештирген черлеринин айтырыгларының талазы-биле комитет кежигүнү.

Б.Б. МОНГУШ,
Хоойлужудулга болгаш конституция-эрге-хоойлу талазы-биле комитет даргазы.

Р.С. МОНГУШ,
Бюджет, саң-хөө, үндүрүглер болгаш банк ажил-чорудуларының талазы-биле комитет кежигүнү.

В.С. ОРУС-ООЛ,
Хөй-ниити айыыл чок чорук, эрге-чурум айтырыгларының болгаш кызыгаар чогуунун айтырыгларының талазы-биле комитет кежигүнү.

В.Б. ООРЖАК,
Хоойлужудулга болгаш конституция-эрге-хоойлу талазы-биле комитет кежигүнү.

Ю.Ш. САЛЧАК,
Кадык камгалал, социал камгалал, күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттин даргазының оралакчысы.

(Депутаттар: экономика талазы-биле комитеттин кежигүнү Х.Д. Монгуш, чер харылзааларының, агроцетлиц комплексинин, бойдус ажылгалының болгаш экология талазы-биле комитеттин кежигүнү В.Д. Хемероол бо чылдың март 22-де палатаның хуралына киришпезен, олар бо кыйгырыгының бидинге болгаш долзуу-биле деткип турарлар).

«Тыва Республиканың референдумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Хоойлузудулга палатазы 2006 чылдың февраль 22-де хүлээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2006 чылдың март 10-да хүлээп алган

1 чүүл

2003 чылдың декабрь 31-де үнген № 458 УХ-1 «Тыва Республиканың референдумунун дугайында» («Тывинская правда», 2004 чылдың февраль 27; апрель 13; декабрь 7) Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 9 чүүлдүң 5 дугаар пунктузунда:

иштики «а», «б» пункттарда «тус чер бот-башкарылгазының органнары» болгаш «тус чер бот-башкарылгазының органнарының» деп сөстөрни ап кааптар; иштики «г» пунктта «муниципалдыг тургузгунуң» деп сөстү ап кааптар;

2) 13 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижир:

«13 чүүл. Тыва Республиканың референдумунун киржикчилеринин бүртүкелди (учеду)

1. Тыва Республиканың референдумунун бүгү киржикчилерин бүртүкээр (учетка алган) турар ажурлуг.

2. Чогуур муниципалдыг тургузгунуң девискээринде чурттап турар референдум киржикчилеринин бүртүкелди (учедун) муниципалдыг районнун (кожууннун), хоорай округунуң (Кызыл болгаш Ак-Довурак хоорайлар) тус чер чагыргазының баштыңнары боттандырар. Муниципалдыг тургузгунуң девискээринде референдум киржикчилерин бүртүкээринге (учеттаарынга) референдум киржикчилеринин чогуур девискээрге чурттап турары (албадал-биле көшкенерге хамаарыштыр) – турар черинде тур үеде турарының фактызы үндезин болур. Айыттыган фактыны Россия Федерациязының хамаатыларының бүртүкелди боттандырып турар органнарының кириени сан-медээлерге үндезилеп тодардыр.

3. Референдум киржикчилеринин – шериг кезектеринин турар черинин иштинде чурттап турар шериг албан-хүлээлгелеринин, оларның өг-бүлелеринин кижигүннеринин болгаш өске-даа сонгучуларның бүртүкелди (учедун) шериг кезээниң командир боттандырар. Референдум киржикчилеринин ол категориязын бүртүкээринге (учеттаарынга) чогуур шериг кезээниң кириени сан-медээлеринин үндезининге тургузуп турар, оларның шериг кезээниң турар черинин иштинде чурттап турарының фактызы үндезин болур.

4. Россия Федерациязының иштинде турар чериниң болгаш чурттап турар чериниң аайы-биле Россия Федерациязының хамаатыларының бүртүкелди (учедун) муниципалдыг девискээринге Россия Федерациязының хамаатызының бодун шынзыдып турар документилерниң тыпсышыкын болгаш солукшун боттандырып турар органнар айда бирден эвээш эвес катап Россия Федерациязының хамаатызынга паспортту тывысканының болгаш солаанының, Россия Федерациязының хамаатыларын чурттап турар чериниң аайы-биле (албадал-биле көшкенерге хамаарыштыр – турар чериниң аайы-биле) бүртүкээниң база бүртүкел учедундан ужулганының, паспортту доктаадып тургускан чурумну хажыдып тывысканының фактыларының дугайында медээ-дыңнадыгларны хамаатыларның дараазында хууда медээ-дыңнадыгларын: фамилиязын, адын, адазының адын, төрүтүнген чыл, ай, хүнүн, төрүтүнген черин, эр-кызын, хамааты байдалын, чурттап турар чериниң адресин (албадал-биле көшкенерге хамаарыштыр – турар черин), хамаатының бодун шынзыдып турар документинин хевирин, ол документинин сериязын болгаш дугаарын, документинин тывыскан органның адын азы кодун, документини тывыскан чыл, ай, хүнүн айыттышаан, муниципалдыг районнун, хоорай округунуң тус чер чагыргазының баштыңына кириер.

5. Хамааты байдалдар актыларының бижидилге органнары айда бирден эвээш эвес катап Россия Федерациязының хамаатыларының өлгениниң фактыларының дугайында сан-медээни муниципалдыг районнун, хоорай округунуң тус чер чагыргазының баштыңына кириер.

6. Шериг учедун боттандырып турар органнар үш айда бирден эвээш эвес катап шериг албанынче келдирткен (керээ-биле кирген) база шериг албанындан халашкан Россия Федерациязының хамаатыларының дугайында, а кеземче-күүселде системазының органнары (албан черлери) – судтун шийткелди-биле хоругдал черлеринде турар хамаатыларның дугайында сан-медээни муниципалдыг районнун, хоорай округунуң тус чер чагыргазының баштыңына кириер.

7. Суд хамаатыны бот-башкарнып шыдавас деп санаарының дугайында шийтпир хүлээп алгаш, а ол ышкаш моон мурунда судтун бот-башкарнып шыдавас деп са-

нааны хамаатыны бот-башкарнып шыдаар деп санаарының дугайында шийтпир хүлээп алгаш, хүлээп алган шийтпиринин дугайында муниципалдыг районнун, хоорай округунуң тус чер чагыргазының баштыңына дынадыр.

8. Бо чүүлдүн 4-7 пункттарында айыттынган сан-медээлерни муниципалдыг районнун, хоорай округунуң тус чер чагыргазының баштыңы айда бирден эвээш эвес катап Тыва Республиканың Соңгудал комиссиязына референдум киржикчилеринин даңзызын долдураары база чорудары-биле дамчыдар.

9. Референдум киржикчизи бодунуң дугайында документжиткен информация-биле (амы-хуунуң медээ-дыңнадыглары-биле), оон иштинде машина-биле номчуур эдилекчилерде бижиттинген информация-биле, шаптаразын чок таныжар, оон долучетчезин болгаш шынга дүүшкээр хандыраар сорулга-биле ол информацияны чедир тодардыр эргелиг, а ол ышкаш ол информацияны кым, кандыг сорулгага ажыглап турганын азы ажыглаанын, ону кым база кымга бергенин билип алыр эргелиг.

3) 14 чүүлде:

2 пунктта «эргелиг» деп сөстү «идея-кейлиг эргелиг» деп сөстөр-биле солугу.

4 пунктта «ону кылырынга төлээлеткен орган азы тус чер бот-башкарылгазының төлээлеткен албан-дужаалдыг кижизи» деп сөстөрни «муниципалдыг районнун (кожууннун), хоорай округунуң (Кызыл, Ак-Довурак хоорайлар) тус чер чагыргазының баштыңы» деп сөстөр-биле солугу;

5 пунктта «күрүнениң автоматчыткан информация системазы» деп сөстөрни «Соңгудалар» деп Россия Федерациязының күрүнениң автоматчыткан системазы (моон ыяй – «Соңгудалар» КАС) деп сөстөр-биле солугу; дараазында уткалыг 5.1. пункту немээр:

«5.1. Референдум киржикчилеринин дугайында сан-медээлер кириген кижилер ол сан-медээлериниң шынга дүүшкээр болгаш долучетчези дээш, а ол ышкаш оларны өйшаанда кириери дээш харысалгалыг»;

6 пункту дараазында уткалыг домак-биле немээр: «муниципалдыг тургузгунуң соңгудал комиссиязы (девискээр комиссиязы) чагыс ол-ла референдумда Россия Федерациязының хамаатызын референдумнуң аңгы-аңгы участоктарында референдум киржикчилеринин даңзыларынче кириениниң фактызын илереткенде, хамаарышкан комиссия референдум киржикчилеринин даңзызын участок комиссияларынга дамчыдарының бетинге чедир айыттыган даңзыларда частырыгларны азы шын эвес чүүлдерни чок болдураарының талазы-биле ажылды чорудар»;

7 пунктуң дөртүкү домааның «оларның алганы бюлетен бөрүзү дээш» деп сөстөринин соонга «бодунуң паспортунуң азы хамаатының паспортун солуп турар документинин сериязын болгаш дугаарын» деп сөстөрни немээр;

8 пунктунун бирги домаан «даңзыны тургускан» деп сөстөр-биле немээр;

9 пунктта «25» деп санны «20» деп сан-биле солугу;

10 пункту «соңгучуларның» деп сөстү ап кааптар;

11 пунктта «орай эвесте» деп сөстөрни ап кааптар;

12 пунктта:

ийги домакта «медеглел» деп сөстү «медеглечиниң дыңнатканы медээ-дыңнадыглар» деп сөстөр-биле солугу, «чок болза билдиришинин эезинге билдиришинин харыы бээрден ойталаан чылдагаанын айыттышаан, бижимел харыыны бээр» деп сөстөрни «чок болза билдиришинин хүлээвезинин дугайында шийтпирини үндүрүп, чүге хүлээвезинин чылдагааннарын айыттышаан, ук шийтпирини шынзыткан хоолгазын билдиришинин эезинге тыпсыр» деп сөстөр-биле солугу;

үшкү домактың «а ол ышкаш референдум киржикчинге өске участка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы берген азы» деп сөстөринин соонга «үстүнде турар комиссияның референдум киржикчинин кири бижир дугайында дыңнадыын» деп сөстөрни немээр;

дөрткү домакта «күрүнениң автоматчыткан информация системазы» деп сөстөрни «Соңгудалар» КАС» деп сөстөр-биле, «айтып турарлар» деп сөстөрни «айтып турар» деп сөстөр-биле солугу, «факт болгаш» деп сөстөрни ап кааптар;

алдыгы домакта «Участок комиссиязының шийтпирин» деп сөстөрниң соонга «Россия Федерациязының хамаатызын референдум киржикчилеринин даңзызынче кириеринин дугайында билдиришинин

хүлээвезинин дугайында» деп сөстөр-биле солугу;

13 пункту дараазында эдилге-биле бижир:

«13. Түр үениң черлеринде турар, ажылы үзүктел чок эргилишининг бүдүрүлгелерде ажылдап турар болгаш ажылдың (ээлчегнин) үргүлчүлдин кызырары болдунмас чамдык хевирининг ажылдарында хаара туттунган референдум киржикчилерин, а ол ышкаш шериг кезээнин турар черинден дашкаар черлерде турар шериг албан-хүлээлгелерлиглериниң санындан референдум киржикчилерин бадылаашкын хүнүңге чедир үш хонуктан орай эвесте участок комиссиязына оларның кириени амь-хууда бижимел билдиришининг үндезилеп, оларны участок комиссиязының шийтпирин-биле оларның түр үеде турар черинде референдум участогунда референдум киржикчилеринин даңзызынче кириер. Ол дугайында информацияны референдумнуң ук киржикчинин чурттап турар чериниң аайы-биле даңзылаттырган участок комиссиязынче муниципалдыг тургузгунуң (девискээр комиссиязының) хамаарышкан соңгудал комиссиязын дамыштыр дамчыдар. Участок комиссиязы референдум киржикчилеринин даңзызында «Онза демдеглелдер» деп одуругга «№ ___ референдум участогунда референдум киржикчилеринин даңзызынче кири тургускан» деп демдеглелди кылып, референдум участогунуң дугаарын айтыр. Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар черинде бүртүкел чок референдум киржикчилерин оларның бадылаашкын хүнүңге чедир бир хонуктан орай эвесте участок комиссиязына кириген билдиришининг үндезилеп, участок комиссиязының шийтпирин-биле референдумнуң ыңдыг киржикчилерин бадылаашкын чорудары-биле үстүнде турар комиссияның шийтпирин езууга тургускан азы тодараткан референдум участоктарында референдум киржикчилеринин даңзызынче кириген туруп болур»;

дараазында уткалыг 14.1. пункту немээр:

«14.1. Референдумнуң түңнелдерин албан езуу-биле парлаан соонда, референдум киржикчилеринин даңзызында референдум киржикчилеринин дугайында информацияны референдум киржикчилеринин даңзызында референдум киржикчилеринин дугайында сан-медээлерни четчелеп тодардырынга ажыглаан туруп болур».

4) 16 чүүлде:

2 болгаш 5 пункттарда «муниципалдыг тургузгунуң баштыңы (бир эвес муниципалдыг тургузгунуң уставында ыңдыг албан-дужаал көрдүмзэн болза, – тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчи органының төлээлеткен кижизи» деп сөстөрни «муниципалдыг районнун (кожууннун), хоорай округунуң (Кызыл, Ак-Довурак хоорайлар) тус чер чагыргазының баштыңы» деп сөстөр-биле солугу;

3 пунктта «беш хонук» деп сөстөрни «үш хонук» деп сөстөр-биле солугу;

5) 17 чүүлде:

дараазында уткалыг 5.1. пункту немээр:

«5.1. Референдумну эрттиреринин талазы-биле эгелекчи бөлүк бо Хоойлуну хажыткан таварылгада, чогуур комиссия референдумну эрттиреринин талазы-биле ол эгелекчи бөлүккө сагындырып үндүрер эргелиг, ону тус чер референдумнуң киржикчилеринин кичээнингеинге массалыг информация чепсеринин таварыштыр, чок болза өске арга-биле дамчыдып чедирер»;

10 пункту дараазында уткалыг домак-биле немээр: «Бир эвес адаанда турар комиссия айтырыгы дагын катап сайгарып көрбзэн таварылгада, ук айтырыгының алыс утказынга хамаарышкан шийтпирин үстүнде турар комиссия хүлээп алыр эргелиг»;

18 пунктта «бадылаашкын хүнүңүң бетинде хүнден орай эвесте, база бадылаашкын хүнүңүң бетинде хүнде болгаш бадылаашкын хүнүңүң бетинде – доп-дораан» деп сөстөрни «бир эвес билдиришинин бадылаашкын хүнүңге чедир беш болгаш оон эвээш хонуктарда алган болза, – бадылаашкын хүнүңүң бетинде хүнден орай эвесте, а бир эвес бадылаашкын хүнүңүң азы бадылаашкын хүнүңүң соонда хүнде болза – доп-дораан» деп сөстөр-биле солугу;

б) 18 чүүлде бирги домактың «комиссияның бүгү хуралдарына, а ол ышкаш» деп сөстөринин соонга «референдум киржикчилеринин бадылаашкын санап турда база» деп сөстөрни немээр, «үстүнде турар комиссияларны кижигүннери» деп сөстөрниң соонга «болгаш оларның аппарата-

рының ажылдакчылары олуржур эргелиг» деп сөстөрни немээр»;

7) 20 чүүлдүн 1 пунктузунда ийги домакты ап кааптар;

8) 21 чүүлде:

3 пунктта «35» деп санны «30» деп сан-биле солугу;

4 пунктунун бирги домаанда «өске-даа социал төлээшкиннер» деп сөстөрниң соонда «, а ол ышкаш ачы-буян дузазын көргүскенде» деп сөстөр-биле немээр»;

9) 22 чүүлде:

2 пунктта «25» деп санны «10» деп сан-биле солугу;

5 пунктта «өске-даа социал төлээшкиннер» деп сөстөрниң соонга «, а ол ышкаш ачы-буян дузазын көргүскенде» деп сөстөрни немээр»;

8 пунктта «25» деп санны «10» деп сан-биле солугу;

12 пунктуң иштики «б» пунктузунда «20» деп санны «10» деп сан-биле солугу;

10) 28 чүүлдү дараазында уткалыг б.1. пункт-биле немээр:

«б.1. Күрүне албан-дужаалын азы соңгудалыг муниципалдыг албан-дужаалды ээлеп турар кижилер референдум айтырыгларының талазы-биле суртаал чорудар, оон иштинде теле-, радио-дамчыдылга организацияларының каналдарына, өйлөп-өйлөп үнер парламта үндүрүлгелеринге, суртаал материалдарын парлап үндүрер болгаш тарадыр эргелиг, ынчалза-даа бодунуң албан-дужаалының азы алба байдалының артык күштүүн ажыглаар эргези чок».

11) 29 чүүлде:

2 пунктта «30» деп санны «28» деп сан-биле солугу;

12) 34 чүүлде:

дараазында уткалыг 1.1. пункту немээр:

«1.1. Парлаан суртаал материалдарын кылырының талазы-биле ажылдар күүседип азы ачы-дуза чедирер. турар организациялар, амь-хууда сайгарлыкчылар референдумну эрттиреринин талазы-биле эгелекчи бөлүккө, референдум киржикчилеринин өске-даа бөлүктөринге ол материалдарны кылганының төлевиринге дең байдалдары хандыраар хүлээлгелиг. Айыттыган организацияларны, амь-хууда сайгарлыкчыларны парлаан суртаал материалдарын кылырының талазы-биле төлевир хемчээлинин болгаш өске-даа байдалдарының дугайында сан-медээлерни чогуур организация, чогуур амь-хууда сайгарлыкчы референдумну эрттиреринин талазы-биле эгелекчи бөлүкчү бүртүкээринин дугайында шийтпирин албан езуу-биле парлаан хүнүң соонда 30 хонуктан орай эвесте парлаан турар ажурлуг болгаш ол-ла хуусаада ук сан-медээлерни муниципалдыг тургузгунуң соңгудал комиссиязынга (девискээр соңгудал комиссиязынга) кириген турар ажурлуг. Ол негелделерни күүсетпезин организация, амь-хууда сайгарлыкчы парлаан суртаал материалдарын кылырының талазы-биле ажылдар күүседир азы ачы-дуза чедирер эрге чок»;

7 пунктта бирги домактың «(девискээр соңгудал комиссиязының)» деп сөстөрниң соонга «бадылаашкын хүнүңге чедир 30 хонуктан орай эвесте» деп сөстөрни немээр»;

13) 36 чүүлдүн 6 пунктузун «болгаш болдунган хажыдышыкынарны чок кылырының талазы-биле хемчеглерни алыр» деп сөстөрни немээр»;

14) 39 чүүлдүн 10 пунктузунда ийи дугаар домактың «а артып калган акша-хөргилерни» деп сөстөринин соонга «бадылаашкынар хүнүңден 60 хонук эрткенде» деп сөстөрни немээр»;

15) 40 чүүлдүн 1 пунктузунда «муниципалдыг тургузгунуң баштыңы (бир эвес муниципалдыг тургузгунуң уставында ыңдыг албан-дужаал көрдүмзэн болза, – тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчи органының төлээлеткен кижизи» деп сөстөрни «чогуур муниципалдыг тургузгунуң тус чер чагыргазының баштыңы» деп сөстөр-биле солугу;

16) 41 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижир:

«41 чүүл. Өске участка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылга

1. Өске участка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылга болза, шынгыны отчеттуг документ болур. Өске участка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы майыын, ону кылырының чурумун, санын, өске участка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылга бээр даңзыны майыын, а ол ышкаш өске участка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы парлап

кылырынга негелделерни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиясы бадылаашкын хунунге чедир 60 хонуктан орай эвесе бадылаар. Өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганың майыынга соңгукчунуң фамилиязын, адын, адазының адын, соңгукчуңуң чурттал турар чериниң аайы-биле соңгукчулар даңзызынче кири бижиткени соңгулда участогунуң дугаарын айтыр арга-шинектени көргөн турар ужурулг. Өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылгаларны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиясы девискээр соңгулда комиссияларыңче соңгулда бюллетень-нерин дамчыдар чурум езугаар дамчыдар. Өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганың дамчыдыышкыны болгаш кадагалалы дээш харыы-салганы өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганың дамчыдыышкынын, алыышкынын болгаш кадагалалын боттандырып турар соңгулда комиссияларының даргалары хүлээнир.

2. Референдум киржикчилериниң даңзызынче кири бижиттирген бодунуң референдум участогунга бадылаашкын хунунде бадылаашкын оран-савазынга барып шыдаар арга-шинең чок референдум киржикчизи чогуур девискээр (бадылаашкын хунунге чедир 45-20 хонуктарда), чок болза участок (бадылаашкын хунунге чедир 19-1 хонуктарда) соңгулда комиссиязындан өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы алгаш, референдумга киржир эргелиг, референдумдуң ыңдыг киржикчизи бо Хоойлунуң 4-кү чүүлүнүң 1 дугаар пунктузуңга дүүштүр бадылаашкын хунунде турары референдум участогунга референдумга киржиринге иделкейлиг эргелиг болур.

3. Чогуур комиссия референдум киржикчилериниң чүге аңаа өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылга херегелетине бергениниң чыл-дагаанын айыткан бижимел билдиреши-кини алгаш, аңаа үндезилеп, чок болза референдум киржикчилериниң бодунга, чок болза нотариустуң шынзытыканы бүзүредиг бижикке үндезилеп, ооң төлээзинге өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы бээр. Бүзүредиг бижикти ол ышкыш чыдып эмнедир эмнедег-профилактика албан чериниң чагыргазы (бир эвес референдумдуң киржикчилеринде эмнедир турар болза), хоруудал адаанда каразыттырып азы буруудаттырып турар кижилер турар албан черлериниң чагыргазы (бир эвес референдумдуң киржикчилеринде ол албан черинде каразыттырган азы буруудаттырган шынарлыг турар болза) шынзыдып болур.

4. Девискээр соңгулда комиссиязы референдумдуң киржикчилеринге өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы референдум киржикчилерин бүрүткээриниң (учеттаарының) Күрүнэ системазының дугайында дүрүмге дүүштүр муниципалдыг тургузгунуң тус чер чагыргазының баштыгының референдум киржикчилериниң дугайында комиссияга кирген сан-медээлерге үндезилеп бээр. Девискээр соңгулда комиссиязы өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы тыпсыр даңзыны тургузуп, аңаа референдум киржикчилериниң фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чылын (18 харлыгында - төрүттүнген хунун болгаш айын немей), чурттал турар чериниң адресин айтыр. Бадылаашкын хунунге чедир 20 хонук артканда, девискээр соңгулда комиссиязы референдумдуң участок комиссияларының референдум киржикчилериниң даңзызының бирги экземпляры-биле кады өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылгалар бээр даңзыдан бүзүредиг шынзылган ушта бижилгелерни чорудар, аңаа өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылга алган, чогуур референдум участоктарының девискээрлеринде бүрүткеттинген референдум киржикчилериниң дугайында медээ-дыңнадыларны айтыр. Ындыг ушта бижилге үндезилеп, референдумдуң участок комиссиязы референдум киржикчилериниң даңзызынга болур-чогуур демделелдерни кирир.

5. Референдум киржикчизи азы ооң төлээзи өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы алганының дугайында өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылгалар бээр даңзыга (девискээр соңгулда комиссиязынга), чок болза референдум киржикчилериниң даңзызынга (референдумдуң участок комиссиязынга) ат салыр, аңаа паспорттуң азы хамаатының паспортун солуп турар документиниң сериязын болгаш дугаарын айтыр. Шак ыңчаар референдумдуң участок комиссиязы протоколу тургусканда, референдумдуң ол киржикчилериниң олар референдумдуң чогуур участогунда бүрүткеткен референдумдуң киржикчилериниң санындан уштур.

6. Өске участокка бадылаары-биле

учеттан үндүр бижидер шынзылганы, бир эвес ында референдумдуң девискээр азы участок комиссиязының таңмазы болгаш өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы берген девискээр азы участок комиссиязының кежигүнүнүн хол үжүү турда, күштүг деп санаар.

7. Бадылаашкын хунунде өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы көргүскенде, референдумдуң киржикчилериниң соңгулда округуң девискээриниң иштинде кандыгдаа референдум участогунда референдум киржикчилериниң даңзызынче кири бижидер ужурулг, ол аңаа референдумга киржилгеге иделкейлиг эргелиг болур, ооң соонда өске участокка бадылаары-биле четтан үндүр бижидер шынзылганы ажыгалдан үндүрер. Бо таварылгада референдум киржикчизи бюллетеньни (бюллетень-нерни) ап тура, референдум киржикчилериниң даңзызынга чурттал турар чериниң адресин немей айтыр.

8. Бадылаашкын хунунде бадылаашкын үезиниң эгезинге чедир ажыгалтынмаан шынзылгаларны үттеп күш чок болдурар, ол дугайында референдумдуң чогуур комиссиязы акт тургузар;

17) 42 чүүлде:

2 пунктуда «3» деп санны «1,5» деп санбиле солуур;

3 пунктуда «25» деп санны «20» деп санбиле солуур;

4 пунктуң дараазында эдилге-биле бижидер:

«4. Референдумга бадылаашкын болуп турда, бюллетенге референдумче көдүрүп үндүрген айтырыгының сөзүглелдин парлаар болгаш бадылап турар кижиниң күзел-соруунуң хевирлерин айыткан «Ийе» азы «Чок», чок болза «Ол дээш» азы «Удур» деп сөстөрни кирир болгаш оларның дужунга хос хана-карактарны арттырар. Бир эвес референдумче нормативтиг эрге-хоойлу актызының телевизилдин үндүргенде, ыңчан бюллетенге ооң сөзүглелдин, чок болза ол нормативтиг эрге-хоойлу актызының адын айтыр»;

б пунктуда:

бирги домактын «ооң соонда акт езугаар дамчыдып бээр» деп сөстөрнүн соонга «, оларга дамчыдып берип турар бюллетеньнерни долдурганының хүн, ай, чылын болгаш шагын, а ол ышкыш санын айтыр» деп сөстөрни немээр;

ийиги домакта «акт езугаар» деп сөстөрнү «ол дугайында акт тургузар» деп сөстөр-биле солуур;

дараазында уткалыг бешки домак-биле немээр: «Муниципалдыг тургузгунуң (де-вискээр комиссиязының) соңгулда комиссиязы хамаарышкан полиграфия организациязындан бюллетеньнерни алырынга чедир ийи хонуктан орай эвесе, ол комиссиязының кежигүннеринге бюллетеньнерни дамчыдып бээр черниң база үениң, бюллетеньнерни узуткаарының дугайында шиптирни үндүрер ужурулг»;

9 пунктуда «20» деп санны «18» деп санбиле солуур, «үш хонуктан» деп сөстөрнү «бир хонуктан» деп сөстөр-биле солуур, «(ооң иштинде хуусаа бетиниң бадылаашкыны)» деп сөстөр-биле немээр;

10 пунктуда «90» деп санны «70» деп санбиле солуур, дараазында уткалыг домак-биле немээр: «Участок комиссияларынга бюллетеньнерни дамчыдып берип турда, оларның кезек бүрүзүнүң санаашкынын болгаш чедик-тудууларының аңгылаашкынын чорудар, чедик-тудуу бюллетеньнерни (оларны илередиң тыпканда) бюллетеньнерниң дамчыдыышынын боттандырып турар комиссиязының кежигүннери узуткаар, ол дугайында акт тургузар»;

18) 43 чүүлдү 9 пунктуңда «Үрелген бюллетеньни комиссияның бадылаар эргелиг кежигүнүнүн чогуур демделел кылгаш база бодунуң холунуң үжүү-биле шынзыткан үрелген бюллетеньни участок комиссиязының секретары база хол үжүү салып шынзыдар, ооң соонда ыңдыг бюллетеньни доп-дораан үттеп күш чок болдурар»;

19) 44 чүүлдү дараазында эдилге-биле бижидер:

«44 чүүл. Хуусаа бетинде бадылаашкынның чурumu

1. Бо чүүлдүң 2 пунктузу-биле доктааткан таварылгадан аңгыда, Тыва Республиканың референдумуңга хуусаа бетиниң бадылаашкынын чорутпас.

2. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы адаанда турар референдум комиссияларынга ырак-узак, чедери берге черлерде референдумдуң чангыс азы элээн каш участоктарынга бүгү референдум киржикчилериниң бадылаашкынын хуусаа бетинде чорударын, ыңчалза-даа бадылаашкын хунунге чедир 15 хонуктан эрте эвесе, чөлшээрер болур эргелиг. Бо таварылгада хуусаа бетиниң бадылаашкынын бо Хоойлунуң 43 чүүлү-биле доктааткан дүрүмнер езугаар чорудар.

3. Бир эвес референдумдуң хамаарышкан участогунда тус чер референ-

думуң киржикчилериниң даңзызынче кири бижиткен тус чер референдумуң киржикчилериниң чамдык бөлүктөрү бадылаашкын оран-савазындан элээн ыракшылдыг черлерде турар, олар-биле транспорт харылзаазы чок азы харылзаажыры нарыы-даан (ырак-узак болгаш чедери берге черлерде болгаш ыңдыг чергелиг) таварылгада, девискээр соңгулда комиссиязы участок комиссияларынга тус чер референдумуң киржикчилериниң ол бөлүктөрүнүн бадылаашкынын хуусаа бетинде чорударын, ыңчалза-даа бо чүүлдүң 4-9 пунктлары-биле доктааткан чурум езугаар бадылаашкын хунунге чедир 15 хонуктан орай эвесе, чөлшээрер эргелиг.

4. Бо чүүлдүң 3 пунктуңда айыттыңан хуусаа бетиниң бадылаашкынын чорударда бадылаашкынга ап чоруур хааржактарны ажыглаар, оларның санын муниципалдыг тургузгунуң соңгулда комиссиязы (девискээр соңгулда комиссиязы) тус чер референдумуң участок бүрүзүңгө аңгы тодарадыр. Хуусаа бетиниң бадылаашкынын чорударда участок комиссиязының оран-савазының иштинге бадылаашкынга ажыглаар ап чоруур куруг хааржактарны участок комиссиязының кежигүннериниң хөйүңгө, а ол ышкыш бо чүүлдүң 10 пунктуңда айыттыңан кижилер турда көргүзөр, ол дугайында актыны тургузар. Ооң соонда бадылаашкынга ап чоруур куруг хааржактарны таңмалаар (пломбалаар).

5. Бадылаашкын оран-савазындан даш-каар черлерге хуусаа бетиниң бадылаашкынын участок комиссиязының ийден эвээш эвес бадылаар эргелиг кежигүннери чорудар, олар бодунга участок комиссиязынга баш бурунгаар таңмалап каан (пломбалап каан) бадылаашкынга ап чоруур хааржактыг, доктааткан майыктың болур-чогуур саныг бюллетеньнерлиг, хуусаа бетиниң бадылаашкынын чорудары-биле оларның бар чыдары референдум киржикчилериниң дугайында медээ-дыңнадыларны айыткан референдум киржикчилериниң даңзызындан ушта бижилгелиг, чок болза референдум киржикчилериниң даңзылыг, а ол ышкыш референдум киржикчилериниң бюллетень долдурар эргежок чугула бижидер херекселдерлиг (карандаштан аңгыда) болур ужурулг.

6. Хуусаа бетинде бадылап турар референдум киржикчизи референдум киржикчилериниң даңзызындан ушта бижилгеге азы референдум киржикчилериниң даңзызынга паспортунуң азы ону солуп турар документиниң сериязын болгаш дугаарын салыр база аңаа берген бюллетеньни алганын шынзыдып ат салыр. Айыттыңан ушта бижилгеге азы референдум киржикчилериниң даңзызынга участок комиссиязының хуусаа бетиниң бадылаашкынын чорудуп турар кежигүннери хол үжүү-биле бюллетеньни бергениниң фактызын шынзыдып ат салыр, референдум киржикчизи хуусаа бетинде бадылаан деп демделелди кылып, бадылаашкынның хүн, ай, чылын болгаш шагын айтыр. Бир эвес референдум киржикчизи референдум киржикчилериниң даңзызындан ушта бижилгеге ат салган болза, айыттыңан демделелдерни, а ол ышкыш паспорттуң азы ону солуп турар документиниң сериязын болгаш дугаарын хуусаа бетинде бадылаашкынның чорудуп доосканының соонда референдум киржикчилериниң даңзызынче кири бижидер. Референдум киржикчилериниң даңзызындан ушта бижилгени референдум киржикчилериниң даңзызы-биле кады шыгжаар.

7. Референдум киржикчизи бюллетеньни долдургаш, ону бо Хоойлунуң 43 чүүлүндө көрдүнгөн чурум езугаар бадылаашкынга ап чоруур хааржакче кири сугар.

8. Хуусаа бетиниң бадылаашкынын чорутканының дугайында актыны тургузар, аңаа бадылаашкынның хүнүн болгаш шагын, хуусаа бетинде бадылаашкынга киржири-биле бюллетеньнер алган референдум киржикчилериниң санын, участок комиссиязының кежигүннериниң болгаш бадылап турда турган өске-даа кижилерниң фамилияларын айтыр. Айыттыңан актыны бадылаашкынга ап чоруур хааржак-биле кады шыгжаар.

9. Хуусаа бетинде бадылаашкынның чорудуп дооскан үеден эгелеп, бадылаашкынга ап чоруур хааржактарда бюллетеньнер сугар калбак үттерни участок комиссиязының даргазы дуглап таңмалаар. Бадылаашкынга ап чоруур хааржактарның кадагалалын участок комиссиязының секретары хандырат. Референдум участогунга тус чер референдумуң киржикчилериниң бадылаашкыннарының санаашкынын эгелээже чедир бадылаашкынга ап чоруур хааржактарны чазып ажытпас. Референдумдуң хуусаа бетинде бадылаан киржикчилериниң кири сукканы бюллетеньнерлиг бадылаашкынга ап чоруур хааржактарны бадылаашкын хунунде бадылаашкын оран-савазындан даш-каар черлерге бадылаашкын чорударынга ажыглаары хоруулг.

10. Хуусаа бетинде бадылаашкынның

эрттирип турда, аңаа референдумдуң үстүндө турар комиссияларының кежигүннери, референдум эрттирериниң талазы-биле эгелекчи бөлүктүң төлээлеткен төлээзи азы кежигүнү, хайгааракчылар, а ол ышкыш массалыг информация чепсектериниң төлээлери туруп болур эргелиг. Бадылаашкынга ап чоруур хааржактарны ажыглап, хуусаа бетинде бадылаашкынын чорудуп турда, участок комиссиязы хайгааракчыларга хуусаа бетинде бадылаашкынны чорудары-биле үнүп чоруп турар участок комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннеринге дең арга-шинектени берип, оларның бадылаашкын чорудар черге чедер аргазын хандырат ужурулг.

11. Хуусаа бетинде бадылаашкынның чүгге чогуур участок комиссиязының шиптир-биле доктааткан үеде чорудар, ону референдум киржикчилериниң болгаш бо чүүлдүң 10 пунктуңда айыттыңан кижилерниң кичээңгейинге массалыг информация чепсектерин таварыштыр база (азы) өске-даа арга-биле хуусаа бетинде бадылаашкынның хунунге чедир беш хонуктан орай эвесе дамчыдып чедирген турар ужурулг.

12. Хуусаа бетинде бадылаашкынны эрттирип турда, участок комиссиязы бадылаашкынның чажыт байдалын хандырат, референдум киржикчилериниң күзел-соруу илередишкенин өскерттүр арга-шинекти болдурбаш, бадылаашкыннарының түңнелдерин болгаш референдумдуң түңнелдерин тодарадып турда бюллетеньнерниң болгаш референдум киржикчилериниң бадылаашкыннарының учедунуң кадагалалын хандырат хүлээлгелиг;

20) 45 чүүлдүң 8 пунктуңда «(ыңчалза-даа үштен хөй эвес)» деп сөстөрнү ап кааптар;

21) 46 чүүлде:

2 пунктунуң иштиги «г» пунктуңда «ады» деп сөстү «бадылаашкын чорудар оран-савазын адреси болгаш» деп сөстөр-биле солуур;

2 пунктунуң иштиги «д» пунктуңда дараазында уткалыг он алдыгы болгаш он чедиги абзацтар-биле немээр:

«11 одуруг: чидирген бюллетеньнерниң саны;

12 одуруг: ап турда санавай барган бюллетеньнерниң саны»;;

2 пунктуда иштиги «д» пунктуңда он алдыгы абзацты он сески абзац кылдыр санаар, ында «11 одуруг» деп сөстөрнү «13 одуруг» деп сөстөр-биле солуур, «Ийе» болгаш «Чок» деп сөстөрнүн соонга («Ол дээш» болгаш «Удур») деп сөстөрнү немээр»;

22) 47 чүүлде:

3, 12, 14, 15, 16 дугаар пункттарда «Ийе» болгаш «Чок» деп сөстөрнүн соонга («Ол дээш» болгаш «Удур») деп сөстөрнү немээр»;

15 пунктуда «10» деп санны «9» деп санбиле солуур, ийиги домакты дараазында эдилге-биле бижидер: «Ийе» болгаш «Чок» («Ол дээш» болгаш «Удур») деп туруштарга хамааржыр хана-карактарда демдектер салдынмаан азы айыттыңан хана-карактарда демдектерниң саны хоойлу-биле доктааткан демдектерниң санын ажып турар бюллетеньнерни күш чок деп санаар».

16 пунктуда «11» деп санны «13» деп санбиле солуур;

32 пунктуда «күрүнениң автоматчыткан информация системазы» деп сөстөрнү «Соңгулдалар» КАС» деп сөстөр-биле солуур;

23) 48 чүүлдүң 1 пунктуңда «чок болза ол хоолгаларны шынзыдары» деп сөстөрнү ап кааптар;

24) 50 чүүлдүң 3 пунктуңда «ниити түңнелдерни (чонга чарлаары)» деп сөстөрнү ап кааптар, «Ийе» болгаш «Чок» деп сөстөрнүн соонга «Ол дээш» болгаш «Удур» деп сөстөрнү немээр»;

25) 51 чүүлдүң 6 пунктуңда «бир чыл» деп сөстөрнү «үш ай» деп сөстөр-биле солуур;

26) 52 чүүлде «күрүнениң автоматчыткан информация системазы» деп сөстөрнү «Соңгулдалар» КАС» деп сөстөр-биле солуур;

27) 53 чүүлдүң 12 пунктуңда «сайгарып көрүп турда» деп сөстөрнү «жомудаар азы сайгарып көрүңгө чүүл болур» деп сөстөр-биле солуур.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүндөн 10 хонук эрткенде күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.ООРЖАК.

Кызыл хоорай

№ 1703 УХ-1

2006 чылдың март 15.

Төөгү-биле беришкен ажыы чок

Бичи уруглар аразында ойнаарак хунаашкаш, авазынга азы ачазынга «Сашка меңээ машинказын бербейн тур. Меңээ Сашкадан машинканы ап берем, авай!» деп доп-доран хоптанып халып келир уруглар турар. Эрткен средада ээлчеглиг сессиязынга Хоойлужудулга палатазының кезек делишкнинерни кылганнар. Олар В.В. Путинге «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазы Ш.Д. Ооржакты болдунар болза, хуусаазы четпээнде Тыва Республиканың дээди албан-дужаалдыг кижизинин олудунга эде бадылаарының айтырынынга бистин үстүнде айтыркан үнелеливисти болгаш бистин бодалывысты кичээнге алырынарны диледивис, хүндүлүг Владимир Владимирович» деп бижээ.

«Болдунар болза хуусаа четпээнде» дээрге чүү дээни ол? Хуусаа четпээнде Ш.Д. Ооржакты халапкаш, эрге-чагырганы биске берип көрүңер диксээни ол ирги бе? Чүгле дорту-биле ынча дивээн дээрден башка, Президентиге кыйгырыгның утказы шак-ла ынчалдыр билдинип турар. Өскээр чугаалаарга, өске кижиниң ойнааргагы алыксааш, могаттынып, хоптанып тургаш, авазынга ону алдыртып алырын күззэн чаш уруг-биле демей, чурттун Президентизинге «хоптанып» тургаш, эрге-чагырганы ооң дузазы-биле бодунун холунче алыксаанының күзели кыйгырыгга ынчалдыр илереттинген болганы ол-дур. Ындыг оралдажышкынны мооң мурнунда база кылып турганын боттарының кыйгырыгының эгезинде айтып каан: «2005 чылдың август 4-те Силерге мурнунда чорудуп турган чагаавыста республика экономиктиг, социал, политиктиг ханы кризисте турар дугайында

бижээн бис» дээш, ол дээрге Ш.Д. Ооржактың чедимче чок экономиктиг иштики политиказының түнели — деп айтырканнар.

«Ш.Д. Ооржактың он беш чыл иштинде үзүктел чок Тыва Республиканың дээди албан-дужаалын ээлеп келген үезиниң иштинде республиканың четчир деңгелдиг сайзыраңгай үлетпуру, транспорту, көдээ ажил-агы адыры, тудуг комплекзини херек кырында бүрүнү-биле сандараан, чоннун амыдырал деңгели ханызы-биле кудулаан» деп ук кыйгырыгында бижип алганнар. Моон көөрге республикада «сары» солуннарны дамчыштыр үзүк-соксаал чокка «ырлап» келгени ол-ла нити сөстөр ында кирирткен. Кандыг-даа тодаргай барымдаа чок.

Бодавыеже, мурнундагы чоруткан кыйгырыгындан чүү-даа үнемске, ол-ла сценарий эзугаарга ээлчеглиг оралдажышкынны кылганнар. Ам база-ла чүден чүү болу бээр эвес дээр ышкаш, хөңү-даа калбас бижип-ле турарлар. Артында-ла ол чагаазын хоойлудурмунерни, боттарының-на Регламентизин хажыдып тургаш, сессияга бадыладып алырын оралдашканнар.

Ооң-биле черле чүнү чедип алырыл? Кара угаан-биле алдыга, бөдүүнү-биле чугаалаарга, каш тывалар чыдып алгаш, алгыжып-кыржып алган чөгөнчин-даа боларның деп кочу-шоотка кирерден өске огулуг чүнү чедип алыр ийик. 2005 чылдың бюджеттин чартык чыл иштинде бадылап бербейн, Чазак-биле чөрүлдежип турганының түнелинде кандыг чедишкнини болганнар? Чүгле Тываның ады баксыраан, оон экономиказы хожудаан, ажил-агы чорудуунга шаптааразын салдырган, федералдыг яамылар-биле ажилдаары, бюджетти күү-

седир бергедээр. Хоойлужудулга палатазында он шаа кижинин бүгү депутаттарның өмүнээзинден оларның адын тудуп алгаш, өскелериниң туружунга чөрүштүр хөделишкнинерин сүлчээ деп санап болур-дур-ла. Оон өскээр чүү деп адаар боор.

Президент Путинге болгаш сенатор Пугачевка кыйгырыг деп адаан документилерни сессияның хүн айтырынга кирирткени, ону хүлээп алыр дээр оралдажышкыннары ужуру билдинмес, ажит-чажыт байдалга болдунуп турган. Хүн айтырыгының 31, 32 дугаар пункттарының чогуур материалдары чокка Регламентини хажыткаш, оларны көөр мурнунда бир-ийи минута артканда, ону депутаттарга үлеп берген. Удурланышкынның демдээ кылдыр 8 депутат залдан үнү чоруй баарга, 14 кижиге арткан. Херек кырында сессияны уламчылаарынга кворум чок турда-ла, спикер Василий Оюну, оралакчызы Виталий Валков демги кыйгырыгларны бо каш депутатка бадылаттырган.

Боттарының депутат коллегаларының саналдаар эргезин кызагап, хурал даргалаар эргезин ажыглап тургаш, оларга сөс бербейн, оларның бодалын барымдаалавнын, бодунун республиканың дээди албан-дужаалдыг кижизинге удур барып-барып чурттун Президентизинге кыйгырыгыны каш борбак депутат бадылап олурар деп чүүл шуут башка сыңмас кайгамчык болуп турар. Күш-биле кылдырган ол хөделиг эзулуг-ла кара туразында чаңнашкын болган. Соңгучулар оларны политиктиг байдалды дүшкүредип турзун дээш сонгуп каан бе? Оларның кылыр ажылы — чонга таарымчалыг хоойлулар чогаадып кириери, соңгучулары-

ның чагылары күүседире, республиканың тоң чугула экономиктиг, социал, политиктиг айтырыгларын шиитпирлежи кылыры. Соңгучуларынга азаашкыннарынга база ону даңгыраглап турганнар болгай.

Күүсекчи эрге-чагырга-биле эптиг-демниг кады ажылдажыр бис деп ыяк азап турдулар. Ам ол бүгү кайыл? Кыдыынга олуруп алгаш, күүсекчи эрге-чагырга-биле месилдежи, аңаа шаптык кадып (бюджет бадылап бербейн), федералдыг органнарга хоптанырынга өйлөшкен болуп турар ышкажыл. Мындыг аажылаашкыннары оларга октябрь айда болуп парламент соңгучуларга соңгучулар өршээр бе?

Угунда-ла элдеп-чиктиг хөделип турар ол бөлүк депутаттарның хей кезин боттары күүсекчи органнарга ажылдап чоран кижилер болуп турар. Спикер Василий Оюну колхоз даргазындан бодунуң экономика харылаар оралакчызынга чедир Шериг-оол Дизижинович депшиди, деткип келгени республикада билбес кижиге кайдал? Виталий Валковту социал адырны харылаар оралакчы кылдыр база депшиди турду. Бо кижилер депутаттай бергеш, республикада социал-экономиктиг берге айтырыгларга шуут-ла хамаарылга чок, хензиг-даа харысалга чок апарганы ол бе? Кижиге бодаарга, харын-даа ийи дакпыр харысалганы чүктээр ужурул: мурнунда боттарының-на харылап турган ажылы дээш база бөгүргү эрге-байдалыны аайы-биле. Ам келгеш, бүгү бакты чаңгыс кижиге чүдүрүп кааптарын оралдажып турары оларның чүгле политиктиг арнын эвес, кижиге мөзүзүңү, хамааты арын-нүүрүнүн кандызын көргүзүп турар.

Оларның Путинге бижип турары ышкаш, республикада экономиктиг, социал, политиктиг кризис — буураашкын ылап-ла дүшкөн чүве бе? Байдал канчаар-даа аргаже ылап-ла баксыраан бе? Ын-

дыг бе дээрге, экономика сайыды Балакина, тудуг сайыды Свицов, энергетика, орук, транспорт, харылзаа сайыды Барыбин, тариф албанының удурткучу Ана-оол, культура сайыды Самдан, өөрөдиге сайыды Морозов болгаш Чазактың калбак хуралыга киржип келген өске-даа кижилерниң ол-ла депутаттардын олурда сан-чурагай, факт-барымдааны кирип тургаш, чугаалаан санал-оналындан алдыга, чоп ындыг кончук коргунчуг эвес чүвел? Харын-даа сөөлгү беш чыл иштинде республикада 21 школа, 7 эмнелге ажыгдалче кирген, аргажок яды-түрөңги кижилерниң саны кызырлып турар.

Шыны-биле алдыга, нити Россияда байдалдан улуг-ла ылгалбайн турар бис. Ону кым-даа билдир. 90 чылдарның ортандан эгелээш, 2000 чылга чедир кончук берге үелер турган, улус-чон аштарының кыры турду. Ам ындыг чүве кайдал. Ынчалза-даа бергелер бажын ажыг, амыдырал амыр эвес, аныктар ажыл-хожуга белен кирип шыдавас харын. Ол бүгүнү шиитпирлээр дээш Чазак ажылдап турар. Маңаа ол депутаттарның херек кырында дузазы кайыл-ынчаш? Кыдыын хайгааракчы болуп алгаш, аас кырында шүгүмчүлээри чүден белен болгай.

Ынчангаш соңгулда оранчок турда-ла мындыг хөделишкнинер кылып, күззенин чедип алыр дээш эш-өөрүн, хоойлудурмуну ажыр базары кончук-ла чараш эвес, таарымча чок чүве-ле-дир. Ооң-биле олар күззэн чүвезин чедип алырлар ирги бе? Ол бүгүнү түнели октябрь айда болуп парламент соңгулдазында билдинер.

Эрге-чагырганы мээң холумга бериптер болзуңарза, амыдыралыңар экижи, бажын ажыр байы бээр силер деп чугаа тоол-дур. Төөгү канчаар чоруп олурар болду, шак ынчалдыр бодунун оруу-биле чоруп апар. Оон өскээр болбас-даа.

Орлана МОНГУШ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың девискээринге транспорт болгаш шимчеп чоруур өске-даа дериг-херекселдерни ажыглап турар үеде агаар атмосферазынче хоралыг (хирлиг) бүдүмелдерни үндүр октаарын эвээжедириниң талазы-биле хемчеглер дугайында

Кызыл хоорай, 2006 чылдың март 16, № 310

1999 чылдың май 4-те № 96 «Атмосфера агаарын камгалаарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 17 чүүлүнге дүүштүр, а ол ышкаш республиканың экологиязын экижидер, бок-хирлиг байдалды тургузуп турар үндөзүннөрүн чурттакчы чоннун кадынынга болгаш бойдуска чедирип турар багай салдарын чайладыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2006 чылдың апрель 1-ден сентябрь 30-ге чедир хуусаада Тыва Республикага «Арыг агаар» деп операцияны чорудар.

2. Тыва Республиканың Бойдус ажылгал яамызы, Тыва Республиканың боду чоруур машиналарының болгаш техниканың өске-даа хевирлериниң техниктиг хайгааралының талазы-биле албаны Тыва Республиканың Иштики херектер яамызы, Күрүнениң автоорук хайгааралының Тыва Республика талазы-биле эргелели-биле кады «Арыг агаар» операцияны эрттирер талазы-биле комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандыраар.

3. Тыва Республиканың Иштики херектер яамызынга автотранспорт дериг-херек-

селдеринге күрүнениң техниктиг көрүлдезин чорудуп турар контроль үезинде автомобильдерниң газының ыжының хоразының деңгели 52033-2003 ГОСТ Р болгаш 21393-75 ГОСТ-тун негелделерин күүсеткен турарын хандыраарын сүмелээр.

4. Тыва Республиканың муниципалдыг тус чер бот-башкарылга органнары боттарыга хамааржыр албан черлериниң девискээзлеринге «Арыг агаар» операцияны чорударында деткимчени көргүзөрин сүмелээр.

5. Организастыг-эрге-байдалы хамаарылга чокка, организацияларга болгаш бүдүрүлгелерге автотранспорттун техниктиг байдалының чогулчалыг ажылгалын хандыраар талазы-биле болгаш газтын ылгап турары хоралыг бүдүмелдерин хемчээлин күштүр бооп турар стандарттарга дүүштүр тургузарының дээштиг хемчеглерин алырын сүмелээр.

6. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

7. Доктаалды күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Чазак Аппаратының экономика, сан-хөө болгаш адырлар хөгжүлдезиниң эргелелинге дагызыр.

бус кырында турар кижилерниң чуруктарын база ол онза-берге байдалдын схемалынын (ону авторга Россиянык ОЯ-ның Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелиниң парралга албаны берген) кады парлап каан.

Болуушкун соонда үш хонганда телевиденииниң тус чер каналдарыга камгалакчыларның хөделиглерин көргүскен сюжет үнген, ол республиканың чонун соора угааткан.

Солуннарга үнген чүүлдерге болгаш телевидение дамчыштыр көргүскен сюжетке айыылга таваржып каражадан кижилер таарзынмааннар. 2006 чылдың февраль 21-де «Шын» солунга «Кым-даа эвес, бисти олар камгалап алганнар» деп чүүл үнген, ында чолаачы М.Иргиттиң болгаш автобустан пассажирлери Б.Кууларнын, А.Кузовлевтин кижилерге дузалап, эрес-дидим болганын, Кара-Хаак чурттуг В.Б.Салчак болгаш А.С.Оюн 8 кижини хемелеп чоруп тургаш камгалаанын, Россиянык ОЯ-ның Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелиниң ажылдакчылары келбээр турда, камгалап ажылдарын удуртуп турган Кара-Хаак суур чагыргаының даргазы Л.А.Кууларнын ролунун дугайында бижээш. Айыылга таварышкан кижилер Россиянык ОЯ-ның Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелиниң ажылдакчыларын хөделишкнинерин шүгүмчүлеп, олар камгалап херекселдери чок, артында-ла озалдап келген болгаш тактиктиг чызыг кылып, камгалап ажылдарын сугда автобус кырында кижилерни чурутка болгаш видеокамерага тырттыраары-биле эгелзэн деп санап турарлар.

Тыва Республиканың Чазаның ажылчын бөлүүнүн хыналдазы Кара-Хаак кежинге болуушкуннарның байдалын «Шын» солунда парлаан материалда шын чырытканы бодыткан.

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2006 чылдың январь 19-та Кара-Хаакка дош кырлап кежер кижиге болган онза айылдыг болуушкун дугайында республиканың массалыг информация чепсектериниң үндүрүлгелеринге көргүскен фактыларның шыннын азы шынныг эвезин хынаанының түнелдерини дугайында Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Хей-

ниити Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң секретариатының удурткучунун оралакчызы, Тыва Республиканың Чазаның ажылчын бөлүүнүн удурткучу А.А.Монгушунун информациязын кичээнгейге алыр.

2. Пассажирлерни камгалаарында автобус чолаачызы М.Иргиттин, пассажирлер Б.Куулар болгаш А.Кузовлевтин, а ол ышкаш Кара-Хаак суур чагыргаының даргазы Л.А.Кууларнын, Кызыл кожуунун иштики херектер килдизиниң опертөлээзи Э.С.Сааянын, Кара-Хаак суурнун чурттакчылары В.Б.Салчак биле А.С.Оюнун, директору А.С.Монгуш баштаан Кара-Хаак ортумак школазының башкалар коллективиниң, Кара-Хаак болгаш Черби суурларнын Кызыл кожуун эмнелгезиниң кол эмчизи В.В.Сенди баштаан эмчи ажылдакчыларының улуг рольдуг болганын айтып түнээни-биле чөпшээржер.

3. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязы 2006 чылдың январь 19-та Улуг-Хемни Кара-Хаактың дош кежи-биле КАВЗ-3976 автобуска кежи бар чыткаш онза айылдыг болуушкунга таварышкан пассажирлерни камгалап алырынга онзагай шылгарааннарны шаңнаары-биле саналды кирип кээрин дагызыр.

4. Кызыл кожуунун болгаш Кара-Хаак суурнун чагыргааларында, күш-ажылчы коллективтерге 2006 чылдың январь 19-та Улуг-Хемде Кара-Хаактың дош кежинге онза айылдыг болуушкунга таварышкан пассажирлерни камгалап алырынга шылгараан кижилерни шаңнап деткирин сүмелээр.

5. Россиянык ОЯ-ның Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелиниң начальниги Э.Д.Байыр-оолга массалыг информация чепсектеринге онза айылдыг болуушкуннар дугайында боттук, шын материалдарны албан-дужаалдыг кижилерниң бээриниң чурумун тодардырын сүмелээр.

6. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

7. Бо доктаалды күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Чазаның чанында Хей-ниити Айыыл чок чоруунун Чөвүлелиниң секретариатында дагызыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.ООРЖАК.

Кызыл — Черби автооруктун Улуг-Хемни дош кыры-биле кежер черинге 2006 чылдың январь 19-та болган онза айылдыг болуушкун дугайында республиканың массалыг информация чепсектеринге үнген чүүлдер дугайында

Кызыл хоорай, 2006 чылдың март 15, № 294

Улуг-Хемни дош кыры-биле кежер Кара-Хаак чанында черге 2006 чылдың январь 19-та болган онза айылдыг болуушкун — 22 пассажирлиг КАВЗ-3976 рейс автобузу терең чайынды суунга дүшкөн, 2 кижиге чок болган дугайында 2006 чылдың январь-февраль айларында республиканың массалыг информация чепсектеринге материалдар үнгөн.

2006 чылдың январь 25-те үнген «Плюс-Информ» солунга Р.Чүлдүмнүн «Кара-

Хаак кежи — шыдажыгының шылгалдазы» деп чүүлүнде кижилерни камгалаар талазы-биле ажылды камгалап албаннарының чедишкниниң операциязы дээр болгаш ында Кара-Хаак суурнун чурттакчыларының идеккейлиг киришкениниң дугайында чүве ыттаттаван.

2006 чылдың январь 26-да «Известия Тувы» солунга Д.Головановтун «Чилиг доңар соок сугга дертен минут» деп ындыг-ла янзылыг уткалыг чүүлү үнген, ында авто-

Хол бөмбүүнге Президентиниң Кубогу дээш...

Чемпион — Кызыл кожуун

Эрткен дыштаныр хүннерде Кызыл хоорайда «Херел» спортзалга болгаш И.Ярыгин аттыг спорт комплекске Тыва Республиканың бирги Президентиниң VI кубогу дээш 1988-90 чылдарда төрүттүнген элээди оолдарның болгаш уругларның аразында хол бөмбүүнге маргылдааның түңнел оюннары эрткен: Бо кубок дээш маргылдаага республиканың кожууннарындан болгаш хоорайларындан оолдарның 18 болгаш уругларның 17 командалары киришкен.

Оларның аразында эрткен чылгы кубоктарның эдилекчилери — оолдарның «Кызыл-2» болгаш уруглар аразында Кызыл кожуунның командалары база турган. Эрткен чылгы чемпионнардан бо чылгы кубок дээш түңнел оюнче чүгле Кызыл кожууннуң уруглар командалары кирген. Оларның бо чылгы түңнел оюнунга хамаарыштыр чүүлдү бо материалдан база номчуур силер. Кызыл кожууннуң уругларынның командалары мурнунда чылдарда Тыва Республиканың бирги Президентиниң кубогу дээш эртип турган маргылдааларга 4 катап чемпионнаанын маңа онзагайлап демдеглес аргажок.

Каш хүн иштинде уламчылаан маргылдааның түңнелинде, оолдар аразында арткан эң шыырак дээр дөрт команда «Херел» спортзалга шаңналдыг черлер дээш оюннары март 26-да, улуг-хүнде, эрттирген. Шөлге демисел чидиг байдалга эрткенин баш бурунгаар демдеглеп каалы. Шаңналдыг 3-кү чер дээш Сүт-Хөл биле Би-Хем кожууннарының командалары ойнаан. Сүт-Хөлдүң хол бөмбүчүлериниң командаларын, оон иштинде улуг улус аразында, республиканың шыырак командаларының бирээзи деп санаар болза, а би-хемчилерге хамаарыштыр ындыг түңнел үндүрери арай берге турган. Ынчалза-даа элээди оолдарның бо чылгы командалары онындыг эвес дээрзин бадыткаан — би-хемчилер бо маргылдаага шыырак белеткенгенин оларның оюннары көргүскен.

Оюн колдуунда дең байдалга эрткен. Чамдык партияларда Би-Хемниң оолдары боттарынга бүзүрелдиг оюнну көргүзүп турган. Оларны деткири-биле Би-Хем кожуун чагыргазының даргазы Валерий Гончаров оралакчылары-биле аарып келген. Чагырыкчы оолдарның оюнун, ылаңгыя чедишкенин халдаашкынарнын хей-аът кириген «Эр хейлер! Ынчаар ойнаар!» деп сестер-биле деткип турган. Кожуун чагырыкчызының болгаш залда аарыкчыларның «Би-Хем, Би-Хем!» дээрн шимээр-дааштыг деткишкенинниң түңнелинде, Би-Хемниң оолдары ийги, үшкү партияларны бүзүрелди-биле удуп алдылар. Чамдык көрүкчүлөр бо оюнга аныяк би-хемчилер тиелекчи бооп үнер боор деп бүзүрел турганнар. Шынап-даа болза, оолдар бо чылгы маргылдаага шыырак белеткенгенин үстүнде кахсы чугаа-

ладывыс. Ынчалза-даа 3-кү чер дээш оюнга Сүт-Хөлдүң командалары белен эвес тиелелгени 3:2 сан-биле чаалап алып аргалыг болган.

Тыва Республиканың бирги Президентиниң кубогу дээш түңнел оюнга Кызыл кожуун биле Кызыл хоорайның «Кызыл-1» командалары ойнаан. Бо оюн эгелээри билек, Кызыл кожууннуң командаларының аарыкчылары аразында демниин, боттарының командаларын ылап деткиир сорулгалыын көргүзе бердилер. Оларның «Кызыл кожуун!» деп хей-аът алгызы оюнун эгезинден эгелээш, зал иштинге үзүктел чок

диңмиреп-ле турган. Ындыг деткимчениң болгаш шыырак белеткендиң түңнели — тиелелге чедирген.

Кызыл кожууннуң элээди оолдарының командалары оюнун баштайгы минуталарындан эгелээш, сан талазы-биле мурнап эгелээр. Бодамчалыг, дүвүрел чок оюн, удаа-дараа күштүг согулгалары удураныкчы команданың ойнакчыларын дүвүредип, частырылгаларны улаштыр-улаштыр кылырынче албадап турган. Оюн үезинде Кызыл хоорайның мэри Дмитрий Донгак келгеш, хоорайның аарыкчыларының санынга каттышкан, ынчалза-даа ол чорук оюнунуң ниити байдалын ескертип шыдаваан. Ниити сан 1:4 болуп,

дын деткикчизи», түңнел оюн доостурга, бо чылгы кубок дээш оюннарының тиелекчилеринге хол бөмбүүнге эрткен байырлал-биле байыр чедиргеш, «Силерниң араңардан келир үеде олимпийжи чемпионнар үнер болзун!» деп алгап каан.

Кызыл кожууннуң элээди оолдарының бүзүрелдиг тиелекчи биле доозулган. Ынчангаш Тыва Республиканың бирги Президентиниң оолдар аразында бо чылгы кубогу олар бүзүрелди-биле чаалап алганнар.

Түңнел оюннар доостурга, тиелекчи командаларны болгаш маргылдааның эки ойнакчыларын шаңнап-мактаан. «Эң эки халдакчы» атка Кызыл кожууннуң командаларының ойнакчызы Чингис Дарма төлептиг болган. «Эң эки камгалакчы» деп атты Сүт-Хөлдөн Айдыс Ховалыг алган, а Кызыл кожуундан Кудажи Салчымаа «Бүгү талазыг эки ойнакчы» болган, олар тус-тузунда өртектиг шаңналдарны алганнар. Маргылдааның «Эң эки арбитри» деп тускай шаңналды республика чергелиг судья Владимир Монгушка тывыскан.

Маргылдаага үшкү болгаш ийги черлерни элээрн Сүт-Хөл кожууннуң болгаш «Кызыл-1» командаларының ойнакчыларына хүлөр болгаш мөңгүн медальдарны, дипломнары болгаш өртектиг белектерни Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем сайыдының оралакчызы Урана Ондар биле Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилелиниң директору, Россияның Олимпийжи комитетиниң кежигүну, спорт мастери Вячеслав Кара-Тоннуг олар тыпсып берген. Кызыл кожууннуң тиелекчи командаларының шаңналдары: Тыва Республиканың бирги Президентиниң кубогу, ойнакчы бүрүзүнге 12,5 муң рубльди, алдын медальды, дипломну болгаш өртектиг белекти Чазак Даргазы Шериг-оол Ооржак тывыскан. Шериг-оол Дизижилович, маргылдааның «ал-

Юрий КӨК-ООЛ.

Барыын-Хемчик кыстары тиилээр

Тыва Республиканың бирги Президентиниң Кубогу дээш ам алды дугаар чыл улаштыр эртип турар республиканың школачылар аразында хол бөмбүүнге маргылдааның кыстар аразында эрткен демисел база кончуг солун болган. Бо удаада оон мурнунда бо маргылдаага киржи келбейн турган кожууннарының командалары безин четкилеп келгени дыка хөйну чугаалап турар. Уруглар база оолдардан чыда кабайн, бо массалыг оюнну сонургап, ол талазы-биле чедишкенин чедип ап эгелээниниң демдээ ол-дур.

Командалар хөй болганындан уругларны дөрт бөлүккө чарып, ойнаткан. Бодунуң бөлүүндөн шилиттинип, кымга-даа уттурбайн, тиелелгени чедип ап келгеннер түңнел оюнче кирген. Ол дээрге Тыва Республиканың бирги Президентиниң Кубогу дээш эртип келген бо маргылдааның дөрт дакпыр тиелекчизи Кызыл кожууннуң уруглар командалары, эрткен чылын чүгле оларга уттурупкан Барыын-Хемчиктин уруглар командалары, шаңналдыг черлерни доктаамал ээлеп келген ыраккы Тожунуң уруглар командалары база маргылдаага чаа киржи чедип келген Каа-Хем кожууннуң командалары-дыр.

Баштайгы хүнде Кызыл кожуун биле Тожунуң командалары ойнаан. Бо ийи команда барык чылдын-на душуп турган болгаш, бот-боттарын олар эки билчир апарганындан ийикпе, азы дөрт дакпыр чемпион Кызыл кожууннуң кыстарының арга-дуржулгазы кол рольду ойнааны ол ийикпе, тиелелге Кызыл кожуунчуларны болган. Оларның соонда барыын-хемчикчилер биле каа-хемчилер ужурашкан. Арга-дуржулгазы эвээр-даа бол, каа-хемчилер шаа-биле дыка-ла кызытты, ынчалза-даа Барыын-Хемчик кожууннуң уругларынга күш четпейн бардылар.

Дараазында хүнде маргылдааның үшкү черин былаажып Тожу биле Каа-Хем оюнну ажытты. Баштайгы оюнну каа-хемчилер чииги биле ойнап апты. Ынчалза-даа ийги оюнга оларның 13 чед берген турда, ызырты четкеш, ашкаш, Тожунуң командалары тиелеп алды. Ынчалза-даа дараазында оюннарда сан 3:1 болуп, каа-хемчилер тиеледи. Аныяк команданың 2, 5, 3 дугаарлыг ойнакчылары чараш оюну-биле

көрүкчүлерин өөрттү. Улаштыр бир дугаар черни былаажып, Кызыл кожуун биле Барыын-Хемчик кожууннуң командалары оюнун эгеледи. Бирги чер дээш оюн кайгамчык солун болган. Сан бүрүзү үргүлчүлүдиг удур-дедир халдаашкынарнын соонда, улуг күш-биле чедип алдынып турду. Бо ийи команданың саны үргүлчү деңгемде турду. Ынчалза-даа Кызыл кожууннуң чемпион кыстарының арга-дуржулгазы, чай кадында кажар аргаларны ажыглай кааптары оларның бир баш ажыын бадыткап турду. Дең демиселдин түңнелинде, ниити сан 2:2 болуп, бо командалар беш оюн ойнаар уругу таварышкан. 1:1-ден эгелээш, 15:15-ке чедир күш дең. Ынчангаш кайызы чазыптарынга чедир ойнаар ужуруг. Сан 16: 16. Оон 16:17, ам 17:17 апаар боор деп манап олурувуста, Кызыл кожууннуң ойнакчызы бастааш, четкини ажырып шыдавайн баарга, сан 16:18 болуп, барыын-хемчикчилер тиелекчилер болду. Бо командалар ойнап турда, залга аарыкчыларның кайы хире алгы-кышкызы турганын дамчыдары берге.

Чемпион болган барыын-хемчикчилер кускаптып, амырап турда, Кызыл кожууннуң кыстары ыглажып турда, кээргенчин чүү дээр. Чемпионнап чаңчыгып калган улуска аштырышкыны аарышкылыг болбас арга чок. Аарыкчыларның аразында оюн көрүп орган Шериг-оол Дизижилович ыглажып орган уругларга баргаш, «Дыка-ла чараш оюнну көргүстүнер, уруглар. Дөрт дакпыр чемпионнар ындыг болбайн канчаар. Бо удаада бичи-ле аштырыптынар, ажырбас, спорт дээрге спорт-ла болгай» — деп, чазыктырып турду.

3-кү черни алган тожууларга ТР-ниң өөредилге болгаш эртем сайыдының оралакчызы У.С.Ондар хүлөр медальдарны, дипломнары, өртектиг шаңналдарны тывысты. 2-ги черни алган Кызыл кожууннуң командалары ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң даргазы В.М.Кара-Тоннуг мөңгүн медальдарны, дипломнары, өртектиг белектерни тывысты. Тиелекчи барыын-хемчикчилерге ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак алдын медальдарны, дипломнары болгаш 500-500 долларларны тывысты. Оон аңгыда эң дээр ойнакчыларга тускай шаңналдарны база тывыскан.

Бистиң корр.

ТЕРГИИН АЖЫЛДЫГ БАШКЫЛАРНЫ ИЛЕРЕТКЕН

Бо неделяда республиканың кожууннарының болгаш хоорайларының ниити билег школаларының болгаш школа назы четпэннериниң өөредилге албан черлериниң эң тергин башкылары Кызылга чыгып, боттарының аразындан тулган дээн «2006 чылдың башкызын» болгаш «2006 чылдың кижизидикчи башкызын» илереткенер.

ТР-ниң өөредилге болгаш эртем сайыдының бирги оралакчызы Владимир Очур-оолович Ооржакка удурткан хей кижии составтыг улуг конкурс комиссиязы бодунуң ажылының езулуг мастерлерин Кызыл хоорайның №1 ортумак школазынга болгаш №21 уруглар садынга эрткилээн конкурс кичээлдерден, мастер-класстардан каш хонук иштинде шилип көргөн. Тиелекчилерни илеретиринге, оларның өөредилгеге чаа технологияларны болгаш инновация программаларны ажылап турары салдарлыг болган.

Республика чергелиг бо чылгы чогаадыкчы конкурстка киришкен 18 башкы болгаш 10 кижизидикчи башкы шуптузу конкурстун дипломнары-биле шаңнатканын демдеглеп каайн. Ынчанмай канчаар, чүге дизе, бо республика конкурстарының киржикчилери боттарының кожууннарының тергин башкылары болгаш уруглар садтарының кижизидикчилери болгай.

Март 23-те Улусчу чогаадыкчы багытында конкурсстарның тиелекчилерин шаңнап-мактаан байырлыг кезээ болган. ТР-ниң өөредилге болгаш эртем сайыды Петр Александрович Морозов башкыларга байыр чедиргеш, бо чылгы конкурсстарның мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлевилелди иштинге эрткенден демдеглээн.

Ам педагогиктиг чогаадыкчы конкурсстарның тускай шаңналарын эдилекчилерин адап көрейн. «Педагогиктиг ажыдышыкын» деп шаңналга Каа-Хем кожуунун Бояровка ортумак школазының башкызы Ирина Өргеевна Салчак, «Чүрээмни уругларга берип тур мен» деп

шаңналга Ак-Довурак хоорайның №1 ортумак школазының башкызы Шериг-оол Оолакович Хомуш-ку биле Кызыл-Мажалык суурнун «Чечек» уруглар садының кижизидикчи башкызы Ирина Байыровна Хомушчу, «Чогаадыкчы чоруу болгаш хей-ады дээш» деп шаңналга Ак-Довурак хоорайның №1 ортумак школазының башкызы Валентина Романовна Тарасова биле Кызыл кожуунун Каа-Хем суурнунун уругларның «Ручеек» сайзырал төвүнүн кижизидикчи башкызы Маргарита

Викторовна Ондар, «Бодунуң чонунуң чаңчылдарын катап өөредип турары дээш» шаңналга Хайыракан сумунун «Сайзана» уруглар садының кижизидикчи башкызы Ольга Донгаковна Чамдан, «Хей-ады болгаш башкылаашкынга артисчи чоруу» деп шаңналга Чадаана хоорайның «Чечена» уруглар садының кижизидикчи башкызы Салбак Агатыевна Монгуш, «Хамааты болгаш патриотчу кижизидилге» деп шаңналга Таңды кожуунун Межегей ортумак школазының башкызы Любовь Виссарионовна Саламанова, «Тускай онза үзел-бодал» деп шаңналга Эрзин кожуунун Нарын ортумак школазының башкызы Саяна Сувановна Базар болгаш «Тиелегге чүткүл дээш» шаңналга Барыин-Хемчик кожуунун Кызыл-Мажалык №1 ортумак школазының башкызы Елена Алдын-ооловна Ховалыг төлептиг болган. Тускай шаңналарның эдилекчилеринге конкурстун дипломнарын, акша шаңналарын болгаш боодал чечектерни тывысқан.

Конкурстун эң-не солун, а

киржикчи башкыларга дүвүрелдин минуталары эгелээн. Зал долдур чыылган эштери бо чылдың конкурсстарының тиелекчилери кымнар болур ирги деп бодап, оларның аттарын адаарын четтикпейн манап органнар. Сайыт П.А. Морозов конкурсстарның тиелекчилерин адап эгелээн. Педагогикага мастер чоруктун «Чылдың башкызы» деп Бугурроссия конкурсузунун республика этапының үшкү черин эдилекчизи атка Кызыл хоорайның №3 ортумак школазының башкызы Елена Анатольевна Пономарева төлептиг болган. Ийги черни Улуг-Хем кожуунун Шагаан-Арыг хоорайының №1 ортумак школазының башкызы Надежда

Петровна Свиридова ээлээн. «2006 чылдың башкызы» хүндүлүг атты Кызыл хоорайының №2 ортумак школазының башкызы Елена Евгеньевна Крюкова чаалап алгаш, республика конкурсузунун тиелекчилерин дипломнары-биле шаңнаткан. Тиелекчи башкыларга дипломнардан аңгыда, ээлээн черлерини аайыбиле тус-тузунда 15, 20 болгаш 30 муң рубльдерни, аар өртектиг белектерни, яамының болгаш эш-өөрүнүн мурнундан боодал чечектерни сөңзээн.

Республиканың «Чылдың кижизидикчи башкызы» атка дараазында кижизидикчи башкылар төлептиг болганнар: үшкү черни Ак-Довурак хоорайының школа назы четпэн уругларның «Теремок» муниципалдыг өөредилге албан черинин кижизидикчи башкызы Светлана Юрьевна Селиванова, ийги черни Чеди-Хел кожуунун Хову-Аксы суурнун «Дюймовочка» уруглар садының кижизидикчи башкызы Дуяна Сергеевна Сат ээлээн. Эң дээди «2006 чылдың кижизидикчи башкызы» атка Кызыл хоорайының школа назы четпэн уругларның №21 муниципалдыг өөредилге албан чери — уругларның сайзырал

төвүнүн кижизидикчи башкызы Вера Седен-ооловна Кыргыз төлептиг болган. Тиелекчилерге конкурстун дипломнарын, өртектиг белектерни, тус-тузунда 15, 20 болгаш 30 муң рубльдерни тывысқан.

Шаңналдыг черлерни ээлээн башкылар сцена кырында үнүп, сайыттың холундан шаңналарын ап турда, залда олурган башкылар эштериниң чедишкенин илеретпөөрүп, адыш часкаашкынарны биле байыр чедирип турган.

Түннелдер үндүргөн байырлыг хурал доостурга, башкылар конкурсузунга киришкен кара чаңгыс аныяк эр башкы Шериг-оол Оолакович Хомушкунун бодалын сонургадым.

— Бо чылгы башкылар конкурсузунга хамаарыштыр алыр болза, ону ТР-ниң өөредилге болгаш эртем яамызы кончуг бедик деңгелег эрттирген деп бодаар мен. Бодум эге класстар башкызы мен, менден өске база 7 эге класстар башкызы бо конкурстка киришти. Амы-хууда багай эвес кириштим, сөөлүндө арткан 4 шыырак башкының аразын кирдим. Тускай шаңналга төлептиг болдум.

Ак-Довурактың школалары тулган башкыларының конкурсузун бо чылдын чүгө эр кижилер аразынга эрттирген. Аңаа тиелекчи болгаш, республика конкурсузунга

киржип келгеним бо.

Республиканың школаларындан тиелекчи башкыларны, уруглар садтарының кижизидикчилерин конкурсстар илереткен, аттарын адап, шаңнап-мактаан. Ам олар катап-ла боттарының школаларында, класстарында барып, эки билери өөреникчилериниң өөредилге-кижизидилге айтырыгларын шиитпирлеп, чаңчылган аар болгаш харысалгалыг ажылыныч шымнып кириптерлер.

Школа башкыларының аразында бо республика конкурсузунун тиелекчилери «Өөредилге» национал төлевилел езугаар чуртун эң шыырак башкыларын илередип бо чылгы конкурска кол кордакчылар дээрзин маңаа айтыры чугула. Оон тиелекчилеринге 100-100 муң рубльдерни федералдыг чазак шаңналар кылдыр күзүн Башкылар хүнүндө тыпсыр.

Байырлыг хуралды уругларның «Эдегей» ансамблиниң болгаш Кызылдың хореография болгаш №9 школазының өөреникчилеринин солун концерт программалары каастаан.

Конкурстун деткиччилеринге, организаторларында тускай дипломнары база тывысқан.

Бистиң корр.

Конкурс

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агы талазы-биле агентилели конкурсту эрттирер

Чагыкчы: Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агы талазы-биле агентилели.

Адрес: 667007, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчузу, 122а.

Телефон: 8(394-22) 3-32-44, 3-32-72, факс: 1-11-37,

E-mail: comles@tuva.ru, comles@hotmail.ru

Харылзажыр кижии — Михаил Валерьевич Середкин.

Организатору

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агы талазы-биле агентилели (чагыкчының адреси)

Акшаландырышыкыны — 100 хуу федералдыг бюджеттен.

- **Күрүне керээзинин кол чүүлү,** компьютер дериг-херексели: система блогу (CPU-Pentium IV GHz fps оон-биле дөмей; Шина-533 Mhz; Кэш-512 Rb, j 2; Оперативтиг удуртулга-256 Mb, модульдун удуртулгазы 256 Mb, моон мурнунда тургускан модульду өскертпейн калбартыр аргазы бар; Видеосистема-интегрировальдыг 1280*1024; HDD-80 GB, ATA IY; 1 (чаңгыс) CD-ROM тырткыжының дүргени 52x; 1 (чаңгыс) FDD тырткыжы 1,44 Mb 3,5; Четки адаптери Ethernet, 10, 100 UTP 5 дүргениниң дамчыдылгасын автоматтыг ап октаптар; 2 (ийи) USB порта; 2 (ийи) дес-дараалашкак порта; 2 (ийи) хостуг PCI слота)-10 комплектилер (система блогунуң комплект бүрүзүндө стандарттыг клавиатура турар 101 key Russian, PS 2 тааржыр болгаш манипулятор «мышь», PS 2 (оптиктиг) тааржыр.
- Монитор (диагонали 17)- 10 комплектилер;
- Лазерлиг принтер (формат А4, ак-кара кылдыр парлаар; RAM-2 Mb; чөпшээрели 600*600 dpi; парлаарының дүргени (А4 формат); минутада 8 арын; бир айда парлаарының хемчээли - 50000 арын) — 10 штук;
- үзүктел чок ажилдаарының хандырылгасы (300 W) — 10 штук.
- күш адаптери (беш розеткалар болгаш 3 метрден эвээш эвес шнур) — 10 штук.

Керээге ат салган соонда чагыкчыга 4 неделяны иштинде чедирген турар. Чедирериниң байдалы — хереклекчинин складынга,

кандыг-даа транспорт-биле чедирип болур. Төлөвири: этерекселдиг келген хемчээли-биле. Керээниң эге өртээ — 300000 (үш чүс) муң рубль.

Конкурс документациязын алырының чурumu болгаш алыр чери, хуусаазы — чарлал үнген соонда бо адреске келир: Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчузу, 122а, кабинет № 21, ажил хүннеринде 08.00 шактан 16.30-ге чедир (тус чернин шагы-биле) 2006 чылдың апрель 24-ке чедир, кижиниң бодун бадыткап турар документиленни бүзүрлетиргиниң (төлээни) нотариалдыг долдурган турган.

Конкурс документациязының өртээ — 200 рубль.
Конкурс документациязы дээш төлевирни кирилериниң хуусаазы болгаш чурumu — 2004 чылдың апрель 24-ке чедир төлевирни чагыкчының агар санынче туда акша эвес шилчидип болур. ИНН 170103-7145. КПП 1700101001

Сайгарлыкчы болгаш ажил-чорудулганың өске орулгаларының агар саны № 06053779070 Тыва Республика талазы-биле УФК Санажылганың агар саны 40503810300001000001 Россияның Тывада Банкызы, Кызыл хоорай. КБК 05330201010010000130

Ажык конкурска киржириңиң чагыг бээриниң төнчү хуусаазы болгаш алыр чери, чурumu: 2006 чылдың май 2-де, 10.00 шакка (тус черниң шагы-биле) чедир конкурстун чагыгын хүлээп алыр.

Чагыгның кол үнелел алыр демдектери:

- керээниң өртээ;
 - бараанның шынарының характеристиказы;
 - чедирип бээриниң хуусаазы;
 - камгаладылга бээриниң хуусаазы;
 - камгаладылганың шынарын бээриниң хемчээли.
- Конкурска кирген чагыгларның чагаа хавын ажыдарының үези болгаш хүнү, чери: Кызыл хоорай, Комсомольская кудумчузу, 122а, каб. № 14, 2006 чылдың май 2-де 10.00 шакта (тус черниң шагы-биле).

Преференция: Инвалидтер организациязынга 0,00 хуу, кеземчеккүсседилге системазының албан чери 0,00 хуу.

ТӨРҮТҮНГЕН ХҮНҮЦЕР-БИЛЕ

Март 22, апрель 14 хүннеринде бистиң эштеривис **Чинчи Седен-Дамбаевна база Мерген Дүрүм-оолович САТТАРНЫ** төрүттүнген хүннери. Ынак эштеривистиң юбилейлери-биле изиг байыр чедирбишаан, дараазында одуругларны тураскааттывыс:

Суурларның эң-не каазы Сукпак суурда чурттап чоруур. Чинчи, Мерген эштеривис Чиге дөргөн харны харлаан. Төрүттүнген хүнүндө Дегеревис катчы алгаш, Бар-ла турган эки чүүлду Базым санай күзеп тур бис. Хүндүктел-биле, **Валерия, Маргарита, Олча, Монгуштар, Ооржактар, Базыр-оолдар.**

Тыва Республиканың Чазаныйн Даргазы, Тыва Республиканың Чазара Чөөн-Хемчик кожуунун чагырга даргазы Никита Хокпалдаевич Кууларга оон оглу

Чингис Никитиевич КООЛАРНЫ

элекке мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыдылды илередип тур.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазара. Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 1-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 1-19-87, тел/факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 1-18-10, культура, өөредилге — 1-03-88, чагаа — 1-03-87, кедээ ажил-агы, үлетпур килдистери — 1-17-09.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 12674. Чагыг 31.

ШЫН

e-mail: shyn@tuva.ru Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

АГАР САНЫВЫС: № 4070381040000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729. Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүкээн.

Херешчелдиң дугаары — ПИ №16-0510. Индекс 10001, 10011. ТР-ниң Парлалга болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле агентилелиниң типографиязынга парлаан (Кызыл, Шеткин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүшпейн барып болур. Айттылган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыгылары дээш авторлар боттары харыылаар.